

KÁKAY ARANYOS

POLITIKAI TÁRSADALMI TRAGICO-HUMORISTICUS

KRÓNIKÁJA.

FORDÍTÁS JOGA FENTARTATIK,
PEST, 1869.

RÁTH MÓR BIZOMÁNYA,

1869. Pesti könyvnyomda-részvény-társulat. Hold-utca 4- sz.

I.

G Y Ó N Á S É S V E Z E K L É S ,

Mint ama rajongó fiatal ember, ki azzal fenyegetőzik, hogy főbe lövi magát, ha imádoztját nőül nem veheti, — és alig hogy az angyal az övé lőn, ismétlőbe akarta löni magát: olyanforma lélektani rejtély ez a mi jó de roszra könnyen rávehető, egészben becsületes hajlamú, de tagjai nagy részében depravált, józan de mi-veletlen eszű nemzetünk.

Valóban, alig két éve, hogy, nem mint Andrásynak az ellenzékiek által méltatlanul gúnyolt mondata hangzók, hogy „minden vágyaink teljesültek“, hanem hogy véghetetlen sokkal több teljesült, mintsem a mi után a nemzet $\frac{9}{10}$ része vágyakodni is merészelt; a mit csak arcátlan hányavetiség tagadhat; — alig két éve, mondom, hogy az 1848-ki törvények lényegükben újra helyreállítottak s már emléke

is elenyészett azon hangulatnak, mely akkoriban a Kárpátoktól Adriáig a nemzetet átrezgé.

Midőn ez alkalommal tollat fogok, bátor vagyok álláspontom constatirozásául kiemelni, hogy én e hangulat irányában kissé skeptikus érzelmekkel viseltetem; — nem mintha a körülmények szerint húsz év óta szintén változó reményeimnek cimborassóján túl nem hatott volna a teljesedés: hanem mivel — ismerem én már fajomat — nem hittem ez örömezületét tartósnak, belterjesnek, komolynak.

Félrevonultam, mint illetett annak, kit a dadalmas párt nem tekint magáénak.

És erre oka volt. Ugyan is, ámbár már 1862 derekán kimondám: *)

hogy „az 1861-ki országgyűlés felirataiban az Austriával való méltányos kiegyezésnek anyi magva van letéve, — —

„hogy az 1848-ki törvényeket előre nem szükség revideálni, hanem végre kell hajtani

ámbár Lajtán inneni s túli, magyar és német, nyilvános és név nélküli hirlapirói működésem változatlan jelszava volt: hogy az 1848-ki alapra kell térni, s a Deákpárttal kell kiegyezni: **)

*) Lásd: „Vázlatok egy év történetéből“, Pest 1862. Ráth Móránál.

**) L. a „Bécsi Híradó“ bármely számát.

még sem tartoztam a Deákpárthoz; nem osztozhattam diadalában, sem örömében.

Az 1860¹-ki országgyűlés után világos volt, az októberi diplomát előidézni segített egy-két kiváló államférfin kívül csekélységem előtt is, hogy az ország kormányát kikerülhetlen leend, s minél előbb annál jobb lesz az 1848-ki alapon a Deákpárt kezébe adni; és én e meggyőződés apostola valék nem azért, mintha azt hittem volna, hogy a Deákpárt világtörténeti nagyságú vezére, és sok szép elméjű s jellemű kiváló párt-hive dacára — képes leend ez országban az általános kibékülést és összevágó korszerű állam-intézmények rendszerén valamiképen tűrhető, és tartósságot ígérő állapotot alapítani meg: nem. Bizén soha sem hittem, hogy a Deákpárt alkotni, a rendet a szabadsággal kiegyeztetni, és oly erős kézzel kormányozni képes leend, minőt a mieinkhez hasonló zilált állapotokból való kibontakozás igényel! Hanem a Deákpárt önkéntese, vagy mint halhatatlan kormányzónk gr. Pálffy Mór ő excja mondá: „Sé san a so an verkappter acht-undvierziger“ — azért, voltam, mert világos vala előttem, hogy a fejedelemmel s nem magyar korona országaival való közjogi viszonyunk bármimű rendezését — bármí jeles de izolált állam-

férfiak — ama nagy nemzeti párt támogatása, és a tömegek lehetlennék látszót is lehetővé tevő bizalma nélkül eszközölni teljes lehetlen. Már pedig ő fölsége ministerei Bécsben, s a hadseregben, s a pénzügyéségben elég hatalmasak voltak ugyan: de Magyarországbán a társaskörben, az irodalomban, az academiában, közintézetekben, az egyleti sőt magán életben a Deákpárt vezérei, adeptusai, kolomposai, és intrikusai uralkodtak; és nélkülök sőt ellenük a passiva obedientia hátaíraín túl bármire rábíri a nemzet zömét, és valaminémü kiegyezést eszközölni — hiú vállalatnak látszék.

Váíjon célszerűen cselekedett-e e nagy párt, hogy ő vállalkozott a kiegyezés művét saját neve alatt, saját felelősségére közvetlenül keresztülvinni, — és nem volt volna-e ildomosabb kormányfoglalási sietség helyett az ügynevezett conservatív kormányférfiak egyezkedési művét mely a Deákpárt pressiója alatt csak azzá leendett, a mivé emígy lőn — közvetve előmozdítani, és ódiúmát mégis távol tartani magától? — oly kérdés, mely a mai baloldal, hajdan határozati párt, magaviseletét észlelve, nem is valami mély Machiavelismust, hanem csak egy adag Giczy-Tiszaismust föltételez az illetőkben ... mert hiszen nem tevé-e

a mérsékelt baloldal ugyané szolgálatot a Deákpártnak, fentartva magának az „ártatlanságában kezét moshatás“ kényelmes népszerűségét lefelé? — ha mindjárt fölfelé nem is sikerült neki a bizalom azon melegét idézni elő, melyben az ellenzéki vadalma hoffähig compottá lágyul, s „posszibilissé“ lesz a tribunus plebis ministerség utáni sóvárgása?

A Deákpárt nem akart a „conservativeknek számolyul szolgálni“; azonban a baloldal szívesen szolgált ily számolyul a Deákpártnak, arra számítva, hogy annakidején x'ajmi könnyű lesz e számolyról lelökni. .. A mi meglehet ugyan: csak-hogy abból nem következik, hogy utánna majd ő fog a magaslatra állni.

De sőt — hogy visszatérjek gyónásomra - jelentéktelen publicistái pályámon, mi tagadás benne, csaknem ezred éves múltnak emlékei által félrevezetve (?) azon mély meggyőződés vezetett, hogy e nemzet nem képes önmagának parancsolni; — és Kölcseyre esküvén, ki a szabadelvű reformok akadályait nem csak a bűnbakul szolgáló bécsi kormányban, hanem saját nemzetünk s a nemesség jogi impatiens libertatis incapax jellemében találván: — épen a Mária Terézia oktroyálta urbáriumra vonatkozólag mondá

egyízben: „mert mi sohasem tudtunk magunknak törvényt adni, azért kellett, hogy mindig az idegen szabjon törvényt nekünk“; nekem úgy tetszék mindig, hogy nem respectálván a magyar soha saját fajtájabeli törvényes urát, kitol nem fél, ellenben vajmi könnyen, mint a mohamedán a kelő nap előtt, hasra esik és porba hull a hatalmaskodó idegen előtt, a mint is akárhány mai napság berzenkedő hetvenkedő németfaló hazafit ismerünk, ki anno Bach legalázatosabb szolga módra leste és kereste a német beamter mindenható kegyét: alig tartám hihetőnek, hogy egy az érdekek méltányos tekintetén alapuló s ennélfogva Bécsben is elfogadható kiegyezést keresztül lehessen vinni s fenn tartani hazánkban még a Deákpártnak is, ha az nem mutathat Bécsben a háttérben álló valami mumusra, kit hívhatunk ha tetszik Schmerlingnek, ha tetszik — A. vagy R. főherczegnek ... kinek nyakába lehessen akasztani, hogy „miért nem lehetett többet kivívni Bécsben!“ Meg kell vallani: a Deákpárt tiszteletre méltó őszinteséggel járt el. Nem gyanúsított senkit; nem mondá soha, hogy azért nem követel többet, mivel Bécsben nem engednek többet; hanem kijelenté ismételve, hogy azért nem csigázta túl a pil-

lanatnyi körülmények közt tán ki is csikarhatott követelményeit, mivel észszerűnek tartja oly kiegyezést hozni létre, mely kölcsönös megnyugvást szül, és mely nem rejti magában ellenségeink provocatióját arra, hogy — ha netán változnak a körülmények is még visszaszerezni ügyekezzenek a mit kierőszakoltunk.

Azonban — Magyarország az extremumok és a csodák országa. — Várakozáson fölül jól ment egy ideig minden. A közös viszonyok állami jogi thesise, a közös ügyek közös és még sem közös kezelése, az államadósságok, a közös költségek repartitíója, a pénzügyi közigazgatás teljes elkülönzése, a hadsereg egysége a dualismusban: — mindezen a kiegyezés lebegő sajkáját kérlelhetlen romlással fenyegető szirtek és sziklazátonyok szerencsésen körülvezettek; — a kormány föl és le nagy és kis kérdésekben oly diplomatai tapintatot, a Deákpárt annyi belátást, az ellenzék a fődologban oly váratlan mérséklét, a nemzettömeg oly gyakorlatias józanságot tanúsított: hogy csaknem megilletődve fordítám magamba lelki szemeimet, s némi önváddal vállam meg magamnak hogy — csalódtam nemzetemben.

Ügyeink szerencsés fejlődését 1867-ben látva

kissé megingott régi meggyőződésem, s már-már leborulandó valék én is „a nemzet nagysága előtt“, melyet félreismertem, s hódolva elismerni készültem politikai érettségét, melyet — iszonyú bűnöm volt mindig tagadni ... és kürtölni készültem polgárosodási missióját, melyet oly sokszor emlegettünk, de melyről mindig azt hittem, hogy itt volna az ideje, annak teljesítését végre valahára önmagán kezdenie meg.

De mit mondasz most nyájas vagy mogorva olvasóm mindezekhez? mit szólsz most, két év után, és az új választási nemzeti csetépaté után? Mikor volt igazam — midőn e nemzet Ítéző tehetőségében, önfentartási ösztönében, önérdeke helyes felfogásában, erkölcsi magaslatában megbízni nem bírtam? vagy — midőn csaknem magam is belefűjtam az „óh né p“ dicsőítés óriás trombitájába, melynek fülsértő zaja már-már elnémít ez országban minden észet?

Nem-e kisült, hogy midőn a német befolyást sikerült teljesen elmellőzni — legnagyobb elleniségének adták kezébe a magyart — t. i. önmagának. Kinek ne jutna itt eszébe, hogy 1848-ban is volt egy-két a többinél okosabb államférfi Bécsben, kik a türelmetlen reactio hevességét azon észrevétellel csitítgaták, miszerint nem lesz

szükséges tettelg avatkozni Magyarország ügyeibe, s megtámadni az 1848-ki törvényeket: „csak magukra kell hagyni a magyarokat, mondák, nem sokára oly zavarba jövend az ország, hogy ők fognak avatkozásért esedezni, és segélyt kérni Bécsben.“ De a reactio elemei, s millió ellenségeink nyűghatatlanok voltak, s nem bírtak várni, míg a gyümölcs magától megérik, s ölükbe hull.

Most azonban teljesen magunkra vagyunk... hagyva. A centralista s burokrat német cotte-riák szétverve, hivatalaikból kiűzve, nyugdíjazva, — szóval a reactio elemei szétröbbsévék, mint még soha; a fölség, kinek mai tanácsosai egyikéhez sem fér az alkotmány-ellenesség gyanúja, — a fölség egészen a kicsinyességig lelkiismeretesen alkotmányos; szentesít minden az országgyűlés által folterjesztett törvényt; a pactum comventumok megtartatnak a la lettre; nincs inparlamentaris befolyásnak nyoma, s „kamarillát“ még csak. nem is emlegethet senki: alkotmányát így egész teljében soha sem élvezte a nemzet, ily önálló és autonom, ily emberséges polgárisult államkormányzata soha sem volt, mióta Ázsiából kijött a mai napig.

És hova jutunk, vagy is inkább hova jutottunk? Szinte látom, egynémely haute politiquere

hivatott ministeri tanácsos, sőt talán egyik másik excellentiás táblabíró is, kit ma ministernek tisztelünk, a mindent magasabb szempontból, t. i. az emeletben levő ministeri termekből néző és lenéző fensőbbiséggel fogja kérdeni tőlünk: hogy „ugyan hol van az a nagy baj, melyet jelzöl?” és be fogja bizonyítani, hogy „ma sokkal jobban állunk, mint egy év előtt; — mert hisz mi lőn a választások eredménye? A balközép — sem hús sem hal féle — politikájával felsült; fiisioja reá vereséget hozott; általuk a szélső bal nyert, de ez is csak henczegniss egyébre nem képes törpe minoritás maradt; a Deákpárt ismét többségre jutóit; s a nemzetnek újabb bizalmi nyilatkozata által csak erősödött.“

És valóban a dolgok ezen külszíne még elég kedvező arra, hogy azokat, kik a politikai történetek mélyebb, szellemibb, hogy ne mondjuk inponderabilis tényezői iránt érzékkel nem bírnak, vagy egyáltalán gondolkozni s párhuzamokat vonni nem szoktak, megnyugtassa.

Kétségtelen az, hogy az 1867-ki kiegyezési műnek az országban, és a magyar fajnál is sok őszinte híve van, a mi annál dicséretesebb, mert — mi tagadás benne — az bizony csaknem egyedüli erkölcsi vívmányokkal gazdagított, de súlyos

pénzügyi terheket tartott fönn. Kétségtelen, hogy a nemzet értelmiségének hasonlíthatlanul nagyobb része, s legkiválóbb férfiak csaknem kivétel nélkül — azt mint a körülményeink közt lehető legkedvezőbbet veszélyeztetni nem akarják, sőt áldozatok árán fentartani is készek. Még a szélső bái választások is ezt bizonyítják; mert azoknak nagy része csak a kétségbeesés eszközeivel, és az együgyü tömegek cynikus elbolondításával vívattak ki; míg a birtokos s míveltebb osztályok általában józan conservativismust mutattak, — s az ellenfélnek ugyancsak megnehezíték egyes diadalait.

Hanem az a kérdés, vagy is nem kérdés, vajjon a felizgatott szenvedélyek, az Austriávali közjogi kapocs ellen elszunyadóban volt ellen-szenvek folytonos fölhívása, a parasztnak a birtokos osztály ellen fölzaklatott irigy agyarkodása, s az 1848-ki urbériség-ajándék által keletkezett, s most újra élesztett ingyen-utáni-vágya, a haza legtiszteltebb férfiáinak minden semmirekellő általi szidalmaztatása, a fölfokozott pártgyüölködés, a törvényekkel gúnyt üzés, és húsz év óta nagy nehezen kivívott nemzeti kormányunk elleni érdemeden, oktalan, aljas modorú piszkolódás, — a demagógoknak, mert tudják, hogy büntethetlen,

tehát féktelen és szemtelen zajongása gyülekezetekben és a napi sajtóban — hol ők uralkodnak, minthogy „lármázni a tömeggel, ez a nagy titok, melylyel szerencsét lehet csinálni“ és előfizetőket szerezni: vájjon egy nemzetnek ilyen hangulata alkalmas-e határtalan szabadságot nyújtó alkotmány élvezetére, és azon reformok keresztülvételére, mik — ugyanezen alkotmány consolidatiója végett halaszthatatlanul szükségesek?

Mert ne ámítsuk magunkat — a fönn ecsegett jelenségek, és a választás előtti, alatti és utáni egyes utcai kravallók, falusi verekedések, gyilkosságok, lynch-biráskodások még nem mondhatók ugyan forradalomnak: hanem bizonyára annak jelei, hogy a politikai szédelgők és kalandorok merész terveiben, a közérzületben, a nemzet lelkületében, a tömegek kedélydispozíciójában a forradalom már megvan; és hogy, s ha a Deákpárt gyors, bátor és eszélyes cselekvésre nem képes: majdan előbb vagy utóbb nem marad egyéb eszköz hátra, mint Bismarck jelszava „Blut und Eisen.“ És legfőlebb még az kétséges, hogy kinek fog jutni e nagy „műtő“ szerepe; — de elmaradni nem fog.

Sok jó szándékú politikus azt hiszi: „hiszen három év áll előttünk, van időnk.“ De ez nagy

kérdés. A választóktól van három évünk. De van-e Európától? Világrészünket állam-alakulások váltságának kellő közepében szemléljük; oly formában, minő a harminc éves háborút előzte meg, vagy korunkban a rajnai szövetség alakítását követte. Az európai hatalmak egyensúlya megzavarva, közjogi viszonyaik rendezetlenek, az óriási mérvű háborúra készülődés általános, — Közép-Europa status quoja tarthatlan,— a helyzet a szakadásig feszült;és így a körülmények kényszerűségénél, nem egyes fejedelem vagy minister szeszélyeinél fogva őszkor-e vagy jövő tavaszkor, és hol — miféle csekélység miatt fog-e háború kitörni? csak ez a kérdés: és e kérdéstől függ vajjon a Deákpártnak van-e még három éve az ország consolidatiójára? vagy nincs?

Annyi azonban bizonyosnak látszik előttem, hogy ha a mai napot elmulasztja, a holnapit elveszíti; s hogy a három év biztosítására az egyedül gyakorlati s talán még foganatos eszköz: az első évet jól fel és kihasználni.

Tisztelet becsület a statistikai kimutatásnak, melyből kitűnik, hogy a Deákpárl enyi és anyi szavazattal van jelenleg többségben. Parlamenti többségek a szép asszony szeszélyeinél változóbbak. — De az ellenzéki varázs pressiója nem is

talál sehol oly kevés ruganyosságra, mint nálunk; csak kissé zavarodjanak ügyeink — vajmi könnyen túllármázzák az izgatok és hóbortosak a mérsékeltet, a lármával vajmi könnyű ráijeszteni ezekre — mutatta 1848—9, midőn az eleinte „törpe minoritás“ elragadta s akarata nélkül sőt ellen vitte a nagy többséget april 14-kéig!

Semmi sem új a nap alatt; s a mi volt, ismét lehet. És így a mint dolgaink fejlődését, az egymás megbuktatásából maguknak kormányhatalmat, a hazának üdvöt és boldogságot álmodó pártvezérek taktikáját látom, a tömegek gonosz szenvedélyeinek még lappangó dühét, az elmék megháborodását szemlélem — tartok tőle, hogy még egyszer megélem az 1848-ki ősznek azon megható scénáit, midőn a Haynau-üldözötte vadak módjára Pesten összehajtott honfiak — kik előbb egymást üldözték, marták, s egymás ellen intrigáltak, — az april 14-kének előmozdítói, mint annak félénk, de nagyon félénk ellenei — a közös bukásban bűnbánók gyanánt egymás karjaiba borulva felsóhajtóznak:

„Istenem! be nagy szamarak voltunk!“

Ezért nem hittem, hogy a Deák-párt képes leend az országot önalkotta kiegyezési művének szilárd alapján állandón rendezni, s tartósan kormányozni: mindamelllett, hogy az ország igazgatására képes intelligentiának túlnyomó része e párthoz tartozik? Szolgállok több okkal is, ha tetszik.

Először a Deák-párt igen becsületes párt, tele törvényességi scrupulusokkal, melyek rendes időben igen tiszteletre méltók. De reakcióból restauratoria vezető, tehát átmeneti korszakban alkotni, építeni, midőn a nem magyarajkú népek egy része kifelé gravitál, a magyar pedig, kinek életérdeke volna állapotainak consolidatiója, forradalmi hajlamok bolondja, vagy külföldről beható cselszövények buta eszköze, — és Európa oly helyzetében, hogy az általános béke hónapokra alig biztos: talán gyorsabb tempóban, ruganyosabb legalitással, s szelíd Bismarcki-Machiavellismussal lehetne csak; — tulajdonok, mik a Deák-pártban hiányzanak.

Azt mondják, a hatalmat ugyanazon eszközökkel lehet csak föntartani, melyekkel szerezte-tett. De az Andrásy-kormány alapja: a népszerűség volt. Népszerűséggel kormányozni — a mi viszonyaink közt — oly probléma, melynek megoldására nem tudni példát a történelemben.

Továbbá a Deákpártra, mint kormányzó pártra, ónsúlylyal nehezedik, hogy — nagyon soká volt ellenzék, és igen soká kétségbeesett ellenzék. Igen soká követett Austria ellen oly taktikát, mely most ellene fordul; hirdetett vagy legalább hallgatólag helyeselt oly elveket, miket a kormányon nem követhet; és oly soká túlhajtá a passivitas elvét, s elmulasztá discussio utján érlelni az eszméket, mik kiegyezésének alapját képezik, hogy nincs mit csodálni, ha ma találkoznak, kik apostasiát vetnek szemére, kik álmélkodva kérdik, hogy hát ezzel a kiegyezéssel biztattatok minket?

Azután — mint a belreformok művének minden részleténél fájdalmasan tapasztaljuk — nagyon soká tartott az austriai polgári, papi, s katonai burokratia uralma; nagyon mély ellenszenvet költött az ország minden osztályánál, s boszúra ingerlő emlékek túlságos halmazát hagyta hátra; — nagyon mélyen összebonyolítá a viszonyokat; összezavarta a pénzügyet; tönkre tette a hadsereget; — s kitepte az austriai birodalmat összetartott erkölcsi gyökerek majd minden szálait.

Ily körülmények közt nem kelle-e attól tartani, hogy a kiegyezést eszközlő pártot a közve-

titők szerencsétlensége vajmi hamar fogja utól érni; minthogy a közvetítés alkut, ez pedig azt föltételezé, hogy átmenetül s örökségül egyet-mást elfogadjon a mi népszerűtlen, kellemetlen, s a mi eddig az ő ellenzésének, panaszainak, s ostromának is tárgya volt?

Tekintve, hogy az absolutismus minden formáiban már tehetlennek bizonyult,— bármí két-ségbeejtő, de még is csak egyedüli eszközül maradt fönn az őszinte valódi alkotmányos kormányzat kísérlete: azt mondják; s én nem tagadom.

Igen, de valódi alkotmányosság-e ez a mienk? Vájjon valódi alkotmánynak mondható-e egy a nemzet míveltségi fokának meg nem felelő, társadalmi viszonyaira nem illő, papíron bármí szép elvekre épített alkotmány?

A parlamentaris országlat, a népképvisélet, és ministeri felelősség alapján, kétségtelenül minden, évezredek óta létezett, vagy platonice álmodott, alkotmányoknál tökéletesebb. Minden csak az ország viszonyaira való alkalmazásától függ. Az angol, belga, sok német kisebb nagyobb monarchiában, sőt bizonyos értelemben mondhatni a svaici, amerikai s más köztársaságokban is egymástól fölöttébb különböző, de lényegében kép-

viseleti parlamenti alkotmány létezik. Porosz- s Franciaországban is látható két torzképe. Hanem élete, tartóssága csak ott van, hol az az állami s társadalmi viszonyoknak megfelel.

Nekünk magyaroknak méltó okunk volna büszkéknek lennünk az 1848-ki törvényekben le- tett parlamenti országlat szabadelműségére, an- nál inkább, mert az nemzetünk specifi- eris érdekeit száz meg száz helyen seb- zette meg: — de az a baj, hogy ezen a kor színvonalán álló alkotmány országos, társadalmi, nemzeti fejlődésünket megelőzte.

Népünk éretlen; nem magyar nyelvű hazai népeinknek szabad alkotmányunk érdemei s becse iránt sem érzéke, sem értelme; a szellemi mí- veltség, melyből a változó parlamenteknek s vál- tozó ministereknek kikerülni kellene, nem eléggé kiterjedt; és épen a középbirtokosságnál színvonala igen alatt áll; sok az élheterlen úri paraszt, ki ambíciójának csak a zűrzavartól várja kielégíté- sét; csekély és jelentéktelen a munka, gazdagság és műveltség által kitűnő polgári osztály — ezen magva a demokratiának (mert demokratia alatt nem a mezítlábos henyék, — a legföllebb minden vasárnap inget váltó munkások, vagy a szellemi- leg anyagilag koldusok értendők ám, mint nálunk

képzelik); — ez a szoros értelembeni polgárság, mely a Parlamentarismus! másutt főképen fönrtartó társadalmi elem.

És vájjon a hazai közéletnek egynémely mozzanatánál, például a választási hadjárat, de sőt az „értelmesebb“ megyebizottmányi gyűlések alkalmával is ezen a legfejlettebb civilisatióra számított alkotmány működése nem teszen-e oly forma hatást az elfogulatlanra, mint az a hottentotta, ki büszke öntudattal hordja fején a cylinder kalapot, — hanem különben anyaszűz meztelen?

Ily alkotmánynyal, ilyen körülmények közt, a Deákpárt vezéreinek eddigi taktikájával, a Deákpárti kormány lehetetlen hogy boldoguljon. Pedig ez az utolsó kártya kezünkben, vagy mint Éber Nándor minap megjegyzé: a Deákpárt elmondhatja magáról „apres nous le déluge.“

Képzeljük, hogy ma lép le a Deákpárt a kormányról, mit hágy fön magá után? A kiegyezésést és romokat.

Lerombolta, a földszínnel egyenlővé tette az austriai absolutismusnak három száz év óta ellenünk épített várait és erődeit. És ez nagy érdem.

Létrehozott oly közjogi egyezményt, mely a független államkint megállni nem képes Magyar-

országnak külről védelmet, belől fejlődési képességet nyújt. Ez még nagyobb érdem.

De az országot rendezetlen hagyta.

Kormányzat, rendezett közigazgatás, államhatalom csak egyetlen téren éreztette magát. Lónyay behajtotta az adót. Voilá tout.

Az ország belrendezése tehát az — a minek most napi rendre kell jönni. Ha ezt nem bírja eszközölni — főnebbi érdemei meddők. Ha igen? akkor

„exegit monumentum aere perennius.“

II. ELSŐ BENYOMÁSOK.

Ha áll az, hogy „dimidium facti qui bene caepit habet“ akkor ugyan nem nagy eredményt várhatunk ezen országgyűléstől.

Úgy kezdők azt t. i., a miképen a múltkorit bevégezzük.

A szélső bal ugyanazon juratosos hepciásokodással lépett föl, melylyel már az undorig jólakott minden nemszélsőbali ember; a jobboldal nagy vezére pedig azon közvetítő engedékenységgel és tisztességgel, melyet a szélső bal ellenében rosszul alkalmazottnak tart minden deák-párti, csakhogy — nem meri megmondani neki.

Az országgyűlésnek a Duna balpartján és nem jobbpartján megnyitása, s a két- vagy háromszinű vászon vagy miféle rongynak fontos kérdése az, melylyel a szélső bal legújabbán im-

portált vezére, Irányi Dániel, kit talentumnak tartanak, a kik nem ismerik, — debutírozott. Ezért ugyan kár volt Párisból eljönni. Ezt Csiky Sándor is elvégezte volna. No de ne pöröljünk érte; mindig örülni kell, ha ellenfelünk valami hibát követ el.

„Natio nugis addicta“ lévén, ily kérdések elég fontos positiók a politikai stratégiában, hogy a miniszerelnök, Deák, Tisza fővezérek, s néhány dandárparancsnok is részt vegyenek az ütközetben, melyből Irányi, csak a nevetség átkától kísérve, de mint 24 órai nagy ember vonult vissza, — miután az ellen fővezérét csaknem capitulatióra bírta.

Sok Deákpártit kissé elhangolt ezen gyűlés. Hogy Deák Ferenc érdeemesnek tartotta, ezen az ő bölcs erélye által három évvel ezelőtt megoldott kérdésben felszólalni, ezt mi is sokaltuk, kik szeretjük nagy momentumokra, hol már egyedül az ő tekintélye képes motos componere fluctus, föntartva látni szavainak súlyát. Hogy továbbá Deák Ferenc, ki eddig is az elkerülhetlennél gyakoribb alkalommal méltatta válaszára a szélbali gyalog-huszárok sarkantyúpöngetéseit, ezen országgyűlés kezdetén is e kárbavesző engesztelékenységet s nemes modort folytatni indul, — mert

hisz más nem telik ki tőle: ez fáj sok határozottabb lelkületű hívének, ki a szöveget szöggel sokkal hathatósan vélné visszatorolni.

Nekünk is úgy látszik, hogy érvek, „ész és szent akarat“ további pazarlása a szélső balra most már teljesen céltalan; s ha a többség a szándékolt reformokat a meddő viták huzavonájára hurcoltatni és veszélyeztetni nem akarja: a szélső bal ellen csak egyetlen eljárási módja van, és ez a capacitálgatás, simítgatás, csitítgatás helyett abban áll: a szélső bal elhallgattatására és elnyomására rendíthetlenül felhasználni mind azon eszközöket, melyek a parlamenti szokásnál s a házszabályoknál fogva a compact többség rendelkezésére állanak.

A múlt országgyűlésen ha kérdők a többség szónokait: „ugyan minek is válaszoltok Csikynek, Madarásznak, Csanádynak, hisz nem érdemes; hagyjátok kibeszélni őket, s aztán — szavazzatok“; mindig azon választ kaptuk: „Nem is Csikynek, nem Madarásznak válaszolunk mi, hanem a nép felvilágosítása miatt nem lehet-
oktalanságaikat szó nélkül hagyni.“

No hiszen azt a népet, mely a szélsőbalt képviselőket választá, felvilágosítani, országgyűlési beszédekkel felvilágosítani, és a le-

folyt választások után, a szélbali kortések terjesztette „felvilágosítás“ után felvilágosítani: ez aztán a satyra.

Adjatok jó törvényeket ennek a népnek és jó szolgabirákat, kik azokat végrehajtsák: így fogjátok majd a népet felvilágosítani. Minden egyéb Idealismus és politikai kontárkodás.

Mit mondjak az új alsóház physiognomiájáról?

Elsőbben is a jobboldalon kimaradottak tűnnek fel, s ámbár több új, koros és fiatal taggal szaporodott a párt, kik közül egyet-kettőt talentum, a jövő reménye, és Trefortot, vagy Horváth Lajost pótolni hivatott gyanánt mutogatnak be — leggyakrabban hallani mégis, hogy „C s e n g e r y k i p ó t o l h a t a t l a n.“

Mi is e nézetben vagyunk. Csengery parlamenti, csaknem egyetemes, tudományos készült-sége, s judiciumának szilárdsága egyedül áll.

„Annál nagyobb kár elmaradása, mert őt a baloldal is tiszteli“ — mondá valaki. „Ha tisztelné — nem buktatta volna meg“; — válaszoló erre találólag Deák.

„Tiszteli“? e szó roszúl alkalmazott. Ki tisztel nálunk még valakit, önmagán kívül? De hat még más pártbelit hol van az a fehér holló ki tisztelne?

Annyi azonban tény, hogy Csengeryt, mint-hogy a ministeriumtól látható távolban tartja magát, s azonkívül sokkal puritánusabb önfejjű, sem-hogy teljes függetlenségét a baloldali tamások is kétségbe vonhatnák, — Deákkal levő bensősége dacára, a jobb és baloldal között állónak, sőt a bal felé hajlónak tekinti a balpárt; némely kérdésben nem egészen ok nélkül.

Az ő s még egy-kettőnek meg nem választatása sok Deákpárti képviselőnek keserű glossákra ad anyagot a Deákpárti központi bizottmány ellen. Hiszen hogy e bizottmány eljárása nem csak kritikának, hanem a „Postbüchel“-be való adomáknak is hálás momentumoka¹ nyujtott: nem lehet tagadni. Hanem minden választó-kerületben a legnagyobb ügyesség mellett még sem lehetett volüa győznie; s arról sem tehet, hogy más mint volt választó-kerületének képviseletét Csengery később határozottan visszautasítá.

Zichy „Tónit“ mindenki sajnálattal nélkülözi; hogy Bartal György nem jött el: bizonyos

körökben nem kellemetlen. Melyeket értem — ő fogja tudni.

A conferentiákban a ház elnökének kérdése forog szőnyegen. Hogy Ghiczy Kálmán ha talán nem is volt egészen pártatlan, de mindenesetre pártatlan elnök: ép oly bizonyos, mint az, hogy erről szó sem lehet. Többsége ad a háznak elnököt. Ennek választása jelzi a pártok mérlegét.

Somssich Pál virtuális joga az elnöki székhez régi, kitűnősége, s húsz évi ellenzéki érdemeinél fogva. Az utóbbiak dacára azonban nem választatott meg 1865-ben, mert nem akarta a többség, hogy az 1848-ki törvényeket — remélhetőleg — inaugurálandó parlament alsóházának — 1847-ki conservatív legyen az elnöke. Ettől mint szegénységi bizonyítványtól vonakodott. Tekintve a hazának általán, s ahhoz arányos gazdagságát a Deákpártnak — capacitásokban, ez idővel tarthatlan szemérmeskedés vala. Azóta az ebbeli purismus kissé alább is hagyott. Eleitől fogva hiba volt az.

Az új elnökben a ház elveszti legnagyobb szónokát. Vájjon a legjobb elnököt kapja-e? kérdés. Somssich parlamentarizmus képe s általán elme- és szellemi qualificatiója, gyors észjárása, a discussio folyamára eleven figyelme, a párt-

taktika cseleinek észrevételére finom érzéke; gyakorlottsága elismert fényoldala. Vájjon köny nyen hevülő vérmérséke alkalmas-e az elnöki tisztre? más kérdés.

Gajzágó S a l a m o n az első alelnökségre jelölt. A múlt országgyűlésen több ízben elnökölvén, hivatását teljesen igazoltnak találja minden ember. Vonzó egyéniséggel s kellemes modorral párosulva nála elmeél s a kellő erély; párthüségé pedig nehéz körülmények közt biztos. — Azonban, mint halljuk, jelöltségét el nem fogadé, vonakodván a leendő elnökkel való ebbeli érintkezésektől.

Vájjon ezen versio hiteles-e? nem állítom. De általán eféle csekélységek azok, melyeknek tulajdonítandó, hogy Somssich Pálnak sem meggyében, sem az országban nem jutottam a döntő vezéri szerep, melyre — ámbár túlnyomólag classici, s csak kevésé modern műveltsége, de mindenetre fényes tulajdonai különben kijelölték volna. Neki nyilvános. Pályájára visszaható egy gyökeres hibája van: ő magát egész életében nagyon kevésé erőltette, meg mások rokonszenvét megnyerni, és megtartani. Ő, anélkül hogy koronkinti tetszelgéstől teljesen menttnek tartatnék: maga mellett korteskedni — mi néha egy s más

nemű áldozatba kerül — elmulasztá. Az, a mi szíve megítélésében talán félrevezeti a bírálót, de külső jelenségén előmlik: az hideöndssége egy ambícióiban ki nem elégített genialis embernek, páruva némi ideges szeszélyekkel, melyek a vele való állandó érintkezést s közreműködést flegmaticus embernek nagyon is megnehezítik, izgékonyabb embernek pedig teljesen kellemetlenné teszik.

A másik alelnökjelölt: Bittó István, a múlt országgyűlés bizottmányaiban az elnöki tisztre kitűnőn alkalmasnak bizonyítá magát, mint hallani. Hogy tiszta fő, mívelt férfi s európai látkörrel bíró politikus: ezennel hitelesen bizonyítjuk.

Gajzágó Salamon utólag elfogadta jelöltetését. Önmagát legyőzni mindig érdem.

A baloldal Nyáry Pált jelölé ki az elnökségre. Nem is fogna ő ügyetlen elnök lenni, ha pártja kormányra jutna. Az ellentábor embereit

úgy lehurogatni és letorkolni nem tudná senki.

Hanem majd megbánnák a baloldaliak is választásukat nem sokára; — mert Nyáry tőlök is elvonná a szót, csak azért, hogy ő beszélhessen.

Úgy hiszem ők is csak azért candidáltak, mert tudják, hogy úgy sem fog megválasztatni.

Hamis emberek azok a baloldaliak. Nem hittem volna, hogy oly jól értsenek az olcsó hízelgéshez nagy férfiak irányában.

A középbal ismét programmoz. A szélső balról pedig elbúcsúzott. A szerecsen megtette a magáét, a szerecsen mehet.

A szélső bal komolyan apprehendál. Azt állítja, hogy a balpárt választási diadalait a vele való fúciónak, tehát neki köszönheti. A középbal ellenben azt vitatja, hogy sok szélbali csak az ő — szelíd — cége alatt volt képes föllépni. Kölcsönös hálátlansági szemrehányások.

Megható komédia, komolyan eljátszva.

A kormányzó párt programja is megjelent. Értem a trónbeszédet.

III.

A TRÓNBSZÉD

Hála Isten túlestünk „a gyönyörű nyelvezetű“, a „meleg érzésű“, a „gyújtó és lelkesítő“ trónbeszéd korszakán; és a higgadt, a praktikus trónbeszéd sora nyílt meg.

Az április 24-ki a bel- s külföldi sajtó által kedvezően ítéltetett meg; s azt megérdemlé; mert az a közvélemény óhajaiból alkotott kormány-programnak joggal mondható.

Egy pontban azonban csalódott a kormány; csalódott, ha azt hívé, hogy saját pártja által észrevétlen maradni, vagy talán általa helyeseltetni is fog azon ügyességre ritkábban, hanem többnyire félénkségre magyarázott módozat, — melylyel a megye-rendezés kérdése mintegy mellékutón becsempésztetni készül?

Általán a ministerium nem látszik észrevenni, hogy a megye-rendezés kérdésében saját pártjának túlnyomó része jóval radicalisabb nálánál?

Akárhány kitűnő Deákpártitól lehetett aféle megjegyzéseket hallani, hogy:

„a minisztérium úgy látszik még most sem mer vagy nem akar nekimenni a municipiumok szervezésének“; — vagy „nem készült el reá; még magával sincs tisztában“; — vagy így szólnak: „végre bejő a municipium kérdése a házba, de csak a hátulsó ajtón! — hiszen jó, és sürgetőn szükséges törvénykezésünket rendezni, — az pedig az első folyamodáséi bíróságnak a főlebbvitelivel homogen elvek alapján rendezése nélkül, haszontalan, sőt absurd. De hát a politikai közigazgatás talán kevésbé fontos? rendezése kevésbé sürgető? — vagy talán kerülni akarják a municipium kérdésének tüzetes vitatását? De hát nem fog-e az a bíróság kérdésével egész terjedelmében szőnyegre jönni? Mi haszon van ezen eljárásból? az, hogy kétszer kell egy csatát kiküzdenünk; kétszer vívnunk, hogy egy győzelmet vívjunk ki.“

És ha kivételett a bíróság a megyei s városi hatóság keretéből — de az eddigi bizottmányt közeg politikai hatalomképen fenmarad: nem fog-e épen e reform az agitációnak egy új fegyverévé válni? Mert hisz mi az ellenzék álláspontja a megyerendezés kérdésében?

Hogy szabadelműséget kell játszania, az magától értetődik. Abban a pontban kissé szégyenlős, hogy valamikép ócska vármegyei s apró nemesi reactionarius hírébe ne jusson. A korszerű megyerendezés azonban, mely az azt eszközlő parlamenti kormánynak erejét kétségtelenül fokozni, befolyását emelni fogná — nem lehet ínyére. Tehát, országomat egy jelszóért, mely jól hangzik! . . . Megvan! — Autonómia! Sub hoc signo — talán föltartóztathatni a mit — az idő már rohadásig túlérlelt!

Úgy látszik más oldalról, hogy az összes ministerium e kérdésben nem jutott még közös megállapodásra. Ezt pedig nehéz magyarázni; mert a ministereket egyenkint véve, körülbelül föltehetni, hogy melyik részen volna többségök.

Elsőbben is Horváth Boldizsár nézetei iránt nagy hatású radicalis választó beszéde, múltja után, s egész politikai jelleméről ítélve, nem lehet kétség.

Hát vájjon b. Eötvösről van-e okunk hinni, hogy az ujabbi tapasztalatok már harminc év előtt annyi dicsőséggel vitatott nézeteinek megmásítására bírták, s belőle municipalistát csináltak volna?

És Lónyay, — a kormányzatban mind e

ministertársánál erélyesebb, a népszerűség irányában közönyösebb Lónyay — vájjon óhajtja-e egy percig is föntartani azon közegeket, melyek pénzügyi rendszabályait legjobb esetben nagyon lanyhán hajtják végre, — igen sok esetben pedig hazafiságot affectálva és népszerűség-vadászva — a kincstárnak kijátszására állandó conspiratio-ban vannak a „nem adózunk“, a bélyeggyűlölő, és szabaddohány kérdésében liberális vidéki elemekkel? Lónyay bizonyára budgetje rovására nem kegyeli a mai megyét.

Gorove — az oly kevésbé népszerű, de modern és parlamentarizmus szellemű Gorove votuma e tárgyban nem lehet kétség tárgya.

Hogy gróf Festetics megyei ember volna? azzal még egy demokrata sem gyanúsította.

Gróf Mikó — pedig ezen kérdésben ép oly kevésbé fogná contracarrizálni ministertársait, mint másban.

Maradnak báró Wenckheim és gróf Andrássy Gyula.

Mily igazságtalan a világ, és mily ügyetlenek az ellenzéki journalisták, mennyire nem tudják, hogy kritikájuk furkósbotjával hova vágjanak: mutatja a sok közt az is, hogy a mi derék, lovasgias, gavalléri, egyáltalán nem beamteres Wenck-

heim Bélánkat folyvást úgy festik, mint valami megyefaló Bachot. Egészen ellenkezőleg áll a dolog. Báró Wenckheim nem is titkolja, hogy politikai organismusának minden izmával, idegeivel és rostáival a szeretett megyerendszer szelleméből s hagyományaiból szívja életét. Ő tiszteli a megyét, mint iskoláját, melyből tudományát meríté. Ő rajong a megyéért, mint rajong egy érett a „legszebb korát“ elért férfi húsz év előtti első szerelméért; kit éji ábrándaiban ah! mint óhaj-tana viszonzlátni s keblére ölelni! Nem is jut eszébe, hogy húsz év óta annyira megváltozhatott ideálja, hogy rá sem ismerne. A tünde angyalból tisztos matróna, tíz nevetlen gyermek anyja lőn; avagy — vén tetszelgő satrafa. És pedig az utóbbi az eset.

Szóval: hogy Wenckheim a megyei s városi közigazgatásnak a képviseleti felelős kormányzat szellemében rendezésére elkészült volna — magam sem hiszem.

Hátra van még gróf Andrássy Gyula, the last, but not the least.

Ennél már hosszabb lélegzetet vegyünk. Ezzel nem lehet egy szuszra végezni.

Belügyi politikánk pivotja a municipiumok

kérdése. Minden haladási, minden reformeszme ide vezet vissza. Míg ezt meg nem oldottuk, jelen közjogi állapotunknak hiányzik alapja. Rendezetlen közigazgatásával ez idő szerint Magyarország csak átmenetet képez az európai civilisatióból — Moldva-Oláhországba; és csak tovább is háromnegyedrésznyre igaz marad, mit Engel történész mondott a magyarokról: „hogy csak tábo-roznak Európában”, — mint a törökök.

Érzék ezt sokan velem együtt; s úton útfé- len kárhoztatták, hogy a ministerium nem hasz- nálta kormányra jutásának mézes heteit a rnu- nicipiumok rendezésére, midőn azt könnyen kivihette volna.

Es tényleg nagy hamar ki is derült, hogy a kormánynak a megyékben s városokban semmi hatalma sincs; hogy rendeleteinek végrehajtására közegei nincsenek; hogy tulajdonkép akár a budai ministeri palotákban, akár a holdvilágban szé- kelne, practice egyre megy ki.

Nem csak a ministerium hívei, hanem min- den értelmes ember fájlalta ezt, mert meg volt győződve, hogy az ily módon beállt szelíd anar- chia — a parlamenti kormányzást lehetlenné tenni, s mint az anarchia mindenütt — úgy ná- lunk is a szabadságot compromittálni fogja.

És nem hiányoztak őszinte emberek, kik a miniszerelnököt ez értelemben interpellálták, farratták, sürgették is; mert hihetlen, de igaz, akadnak még mindig oly bolondjai a közjónak, kik néha a minisztereknek is igazat szólnak, meg nem gondolva, hogy az kellemetlen; és pedig amolyan földi kis istent diszgustálni nagy ildomtalanság! — Azonban gróf Andrassy e figyelmeztetés, nógátás, és siettetés ellenében rendületlenül csak azzal védte a kormány semmittevését: „h a g y n i k e l l , m a j d l e j á r j á k m a g u k a t ”.

Gyanítani kezdők, hogy Andrassy a mily kitűnő diplomatai tulajdonokkal s hivatással bir a magasabb állampolitikában: oly kevés érzéke van az administratio iránt, s annyira sejtelme sincs arról, hogy az államkormány hatalmának mily fontos emeltyűje rejlik a közigazgatásban.

Azonközben beállt a honvédmozgalom is. Ki ne emlékeznék vissza azon bosszúságra s komoly aggodalmakra, melyet a honvéd név dicsőségének s népszerűségének pártcélokra, vagy koldulásra, vagy céltalan izgatásra felhasználása minden komoly ember szívében költött?

A ki üvegházban lakik, annak egy utcai gyermek pajkossága is nagy kárt tehet. Magyarországnak még csak fejlődő állami létele is ilyen

üvegház; s a honvéd-izgalomnak voltak pillanatai, midőn csak az üvegesnek volt, de nem a háztulajdonosnak oka örvideni.

Semmi kétség, hogy a honvédegyleti agitatót kezdetében igen könnyű lett volna elnyomni; többnyire obscurus kezdeményezői alig találtak viszhangra a kiválóbb nevű honvédeknel. Időfolytával az izgatás nőtt, s fenyegetőbb alakot öltött.

Gróf Andrassy azonban elejétől fogva a honvédrodomontádra is csak azt mondá, mint a megyékre; „majd leéli magát“.

Voltak időszakok, midőn már attól kelle tartani, hogy nem a megyék és honvédegyletek, hanem valószínűleg a kormány s a Deákpárt fogja „lejárni magát“, midőn igen loyalis körökben úgy ítélték Andrassyról, hogy a mely kérdést megoldani nem meri vagy nem tudja: annál azt várja, hogy — „majd lejárja magát“; de végre is Andrassy mindennek dacára imperterrite megmaradt az ő vezérelve mellett.

E vezérelv a minister szabadelműségének s correct alkotmányos érületének dicsőséges jele; meg is lehetünk győződve, hogy az ellenzék vezéreinek bármelyike, ki ma szabadelműségével páváskodik, mint minister a honvédegyletekéhez hasonló packázást, s bárminemű a közállapotok

ellen intézett felényire sem oly veszedelmes izgatóst régen vasmarokkal elnyomott, s a megyékkel is nagy hamar végzett volna.

Mindazonáltal eszméljük át most, visszatekintve a közelmúltakra, mi lett volna következése, ha Andrássy, nagy mértékben saját önfejűségével s makacsságával, el nem utasítja magától a nyugtalanok érintettem jószándékú tanácsait?

Ha a ministerium kormánya első hónapjaiban behozza a megyerendezési törvényjavaslatot, hihető, hogy keresztülvitelére többséget alkotott volna; — de nem hihető, hogy a Deákpártiak egy része el nem pártolt volna tőle; sőt bizonyos, hogy akkor még igen tiszteletre méltó férfiak is úgy gondolkoztak: „inkább lemondok a parlamentaris kormányról, mint sem a megyéről“; — „nemtagadhatom meg egész múltamat“; —és ugyan azon férfiak, midőn ezt ma bevallják, hozzá teszik, hogy a két utolsó év tapasztalatai teljesen megtérítették.

A Deákpártnak kettészakadása, sok — mint mondám — tiszteletre méltó jellemű, de a múlt eszméitől s kegyeletétől könnyedén megválni nem tudó tagjának az ellenzékhez pártolása, — a még függőben levő közjogi s közösügyi kérdések megoldása előtt: — ezt magát aligha nem veszélyeztette volna.

Ez tán triviális észrevétel; de nem mellőzendő, midőn a múltakat bíráló alá vesszük. Hasztalan! Igaz marad az, hogy csak önkárára tanul a magyar. Elmélkedésre tunya előrelátásban gyenge létére neki hogy okuljon, mindig öntapasztaláson kell keresztül mennie.

Az eszmék két év előtti fejletlenségénél fogva igen sokat ér tehát a lefolyt két év tapasztalása; mert ha ma észleljük a közvéleményt, Andrásyt teljesen igazolja az. — A meggyék lejárta magukat.

Így ha mindjárt keletkeztekor elnyomta volna a kormány a honvédegyleti mozgalmakat, igaz, hogy megakadályozta volna tán időre a kérdés nagygyá nőttét, s sok izgalomnak s aggálynak elejét veendette: de az esetben ma még mindig sajogna a honvédseb, még mindig lappangna egy honvédkérdés, az agitációnak egy ürügye: holott az most bevégezte pályafutását, a humanitásnak is elég van téve, a humbug is lejátszotta szerepét; s a honvéd névvel való izgatás „leélte magát”.

Ha tehát kárhoztattuk és korholtuk előbb Andrásyt, adjuk meg most érdemét. Látszólagos gyengesége — erőnek, könnyelműsége — helyes számításnak, önfejlősége s makacssága — a szá-

mítása helyességéről meggyőződött államférfi szilárdtságának bizonyult.

E két kérdésbeni eljárását gróf Andrassy Gyulának öszevetve mind azzal, mit ministerré létele óta tett és nem tett, azon ítéletre jogosít, hogy ő igen jól ismeri nemzetét.

Ámbár rágalom volna róla azt mondani, hogy demokrata; s őt tán legegyszerűbben jellemezzük, ha azt mondjuk, hogy: szabadalmú arisztokrata, az egykori angol whigek módja szerint; és a mily kitűnő diplomatai érzéssel bír fölfelé, de a kor teljes felfogására képesítő érzékenység lefelé — nála gyengébb. Andrassy, ki teljes életében nemzetével érezett, s annak jó és rossz napjait osztá, nemzete ösztöneit s hajlamait eléggé fölvette magába, hogy azokat értse, s számításába vegye. Ő ezen értelemben valódi nemzeti államférfi; — a mi nem csak nem ellentéte arisztokrat jellemének, hanem épen annak felel meg. Ő szabadalmú; hagyományainál, régi összeköttetéseinél, s elfogulatlanságánál fogva: de a modern demokratismus tana, iránya s hordereje előtte idegen.

Mint diplomata bizonyos értelemben a régi, a Metternich-féle iskolához tartozik, kinek epigonjai voltak mind, kik Beust előtt Austriában

szerepeltek; s a legtöbb követünk külföldön ma is azok. — De nem egészen, inkább csak modorával tartozik ő oda. Ő az új korhoz átmenet válpontján áll; ő nem cosmopolita, hanem a szó szoros értelmében nemzeti diplomata.

Gróf Andrassy Gyula nem egyszerű psychologiai feladat. Őt tanulmányozni kell. Jelentősége azóta fejlődött csak ki, mióta nagy hatás körében mozog. Reá illik Schiller mondata: „Es wächst der Mensch mit seinen höheren Zwecken.“

Midőn a fölség bizalma az ország bizalmával szerencsésen találkozva mai helyére emelte, Deák után mindenki „providentialis embernek“ nevezé. Okkal-e? az időnek kelle megmutatni.

Azóta szerepével nőtt; ő akkor csak remény volt; ma sokkal több. Olesó népszerűségben vesztett; de alakja történetivé magasodott.

Három év előtt gróf Andrassy szellemdús politikai műkedvellőnek látszék. Magasabb néz-pontjait, szélesebb látkörét, finom tapintatát jel-zék beszédei. Vájjon egységes, messze kiható kormányzati combinatiókra képességgel? — azoknak kivitelére kellő számítással, s higgadt kitartással bír-e? — a cselekvés terén kellett kimutatnia.

És azt kimutatta az egyezkedés művének annyiféle phasisai és nehézségei közt. —

annyi kényes természetű érzések és érdekek szerencsés kiegyeztetésével.

Az adott viszonyok közt, hol a doctrinarismus százszor kudarcot vallott, s a sikert compromittálta volna, — szerencsének mondható Andrassy tehetségének kiválólag diplomatai neme ő végtelenül ügyes bizonyos kérdések félig megoldásában, expediensek kitalálásában; átugrik az örvényen, de be nem temeti.

Ismeretei sokoldalúak; de nem rendszerek. Elméleti alapja, s tudománya egyetemi tanárnak aligha qualificálná.

De minél tovább vagyunk tanúi az élő történetnek, annál több alkalmunk van meggyőződni, hogy nem is az erős theoria, és igen alapos tudomány az államférfi fő kelléke. A tulajdonságok egészen más vegyülete az, mely nemzetek kormányzatára képesít.

Kétségtelenül szükséges az elméleti tanultság azon foka, melyet életképes államokat s társadalmat örökös mozgásban tartó, s folytonosan fejlesztő eszmék s anyagi törekvések méltánylására, — megkülönböztetésére képesekké teszen. De az elméleti tudós vajmi könnyen szokik hozzá a tudományt öncéljának tekinteni, s figyelembe nem venni az élet reális tényezőit, miket systemába

. szorítani a leghatalmasb kormánynak, s legabso-
 lutabb fejedelemnek sem sikerül? És tapasztalás
 szerint az igen alapos bölcselek és tudósok, ha
 cselekedni kell, ingadozók, határozatlanok. Ők
 nagyon soká fontolnak s minthogy lelki szemök
 minden esetnek minden oldalait látja egyszerre,
 a jót és rosztat, mely mindig együtt jár: csupa
 merő fontolgtatás közben elmulasztják a cselek-
 vés pillanatát mely vissza, nem jó; és a melyben
 bár mit cselekedni mindig jobb, mint semmit
 sem tenni.

Mi a kormányférfit kell hogy jellemezze: a
 helyzetek biztos és gyors átnézete, s épolygyors
 önelhatározás; a nagy ügyekkel könnyedén (nem
 könnyelműn!) bánás; bátorság a szokatlanra is; s
 kitartás a helyesnek felismert úton: főképen ilyen
 gyakorlati tulajdonok azok, miket valamennyi,
 hírnevet főnhagyott, államférfiban észlelünk. —
 Cromwell mint Richelieu, Washington vagy
 III. Napoleon, — és ha tetszik Bismarck e fajta-
 ból valók.

III. Napóleonban ugyan kivételkép egye-
 sülni látszanak e kiváló, de különböző tulajdo-
 nok. Irodalmi művei tanúskodnak alapos elméleti
 tanulmányairól; s itt-ott mély bölcseleti rnívelt-
 ségéről. De mióta kormányra jutott — az író el-

méleteit asztalfiókjába zárta; s utópiák kísérleteitől tartózkodva, mint praktikus államférfi csak azon eszközökkel kormányoz, melyekkel a mai Franciaországban, és ő neki, egyedül lehet kormányoznia. És ez az, a mit meg nem bocsáthatnak neki a Thiersek és mindazok, kik öt hatalomra jutni segíték azon meghiúsult számításban: hogy e gyámoltalan theoretikust könnyű lesz nekik vagy vezetni, vagy megbuktatni!

Vegyük az érdekes Bismarck grófit, ezen eredeti egyéniséget, ki elméleti műveltségben bizonynyal nem tesz túl Andrássyn de gyakorlati jellemeit ismeri s megveti az embereket; bír a kellő bátorsággal nagy dolgokra; érti és osztja nemzete ösztöneit; tudja, hogy mily erényeknél és gyengéknél kell őt megragadnia, hogy magával ragadja — a sok tudós liberális ellenzéki professor szörnyű ámulatára!

De talán azt mondod szigorú olvasóm: túlbecsülöm Andrássyt, s Kákay létemre a merész hízelgők mesterségében kontárokodom, midőn őt párhuzamba teszem — a nagy Bismarck-al?

Igen ügyetlennek tartasz, ha azt hiszed. — Nem a bókok, nem a hízelgés kölcsönöztek eddig is némi érdeket, és szereztek olvasót műveimnek. Hanem az igazságérzet bártorsága, mely kelle-

mest és bántót kimondat velem. A legjobb Geschäft volna bizonynyal sine discrimine mindent lerántani, a mi tiszteletre méltó. Van erre példa az ellenzékisajtóhan.

Vallja meg magának bárki, vájjon ugyanazon képesség mellett nem könnyebb-e kormányozni, s a siker politikája nem könnyebb-e egy jól rendezett országban, fegyelmezett nemzet élén, hol a pénzügy hasonlíthatlanul kedvező állása, hol az administratióval a polgári s katonai hatalom túlsúlya csaknem korlátlanul áll a minister rendelkezésére: mint egy magában is gyenge, de aránytalan ambitioval bíró nemzetenél: azonfölül rendezetlen, zilált országban, hol az alkotni hivatott kormány féktelen tendenciák. Ellenében mindennap újra még lételért kénytelen küzdeni?

Nem is párhuzamot akartam vonni. Mert a mi Andrassy erkölcsi értékét a hires porosz minister fölé magasra emeli, az: hogy Andrassy alkotmányos jellemű államférfi. Politikája a trón és nemzet érdekességére alapított. Míg Bismarck a dynastia hiúságának kielégítése utján junkeri s beamteri absolutismus politikáját követi. Azé nemzeti és békés, — ezé kabineti s hódító politika.

De hagyjuk a párhuzamokat.

Mi Andrássyt mint ministert illeti, modora s szokásai szintén jellemzik a szabadelmű arisztokratát. A beamteri pedanssággal együtt nélkülözi nála a rendet, az időhöz ragaszkodást, a munkabeosztást, s ennek előnyeit hivatalnokai ép úgy mint a szorgalmazók s kérelmezők serege. Hivatalos órákat nem ismer. Mennyivel derekabb ember volt nála a derék Nádasdy Ferenc, ki cancellársága dicsőséges idejében már reggel hét órakor bement a bureaújába, s ott maradt háromig!

Hanem a kinek aztán sikerül Andrassy által fogadtatni, elbájolva leend annak fesztelen szívélyessége s derült szívnyerő modora által.

Ő izgékony, koronkint tétlen apathiába eső, nem rendes munkassagu, ösztönzésekre szoruló, szellemes természet.

Andrassy nem nagy szónok. Modora teljesen parlamentarís ugyan, biztos és fesztelen; de hangja gyenge, ércetlen. Rendszerint nehezen beszél, eszméivel küzd, nem könnyen talál nekik alakot; de e hiányai akkor tűnnek föl leginkább, ha beszédére készült. Ellenben ha támadás ingerli, ha ellenvetés tűzbe hozza: készen s folyékonyan beszél; eszméi gyorsan követik egymást; s így rögtönzéseí többnyire hatásosak, és sikerültek.

Észjárása sajátosságát legjellegzőbben fejezte ki híres újhelyi beszéde. Gondolatainak rendezése csattanó; periódusai mindig valami élben vagy élcben végződnek. Ötletei eredetiek, és sokszor mélyebb eszmét népszerűn, s szerencsésen fejeznek ki. Az eszmék s érvek józan logikai menete előtte unalmasnak vagy triviálisnak látszik.

Ezért ejti kétségbe többnyire collegáit, hivatalnokait, és leibjournalistáit. Fontosabb rendeletek vagy cikkek fogalmazata őt ritkán elégíti ki, ha az nem bír az ő szabálytalan, de elmésségekben gazdag észjárásának jellegével. Azt pedig nem találja el senki, mert az az ő saját jellege; — minőnek kinyomatával minden erőteljesebb egyéniség bír; — s csak is ilyenekről áll az, hogy *le style c'est l'homme*.

Andrássy közép nagyságú, szikár, de edzett izomú széles vállu férfi; jó lovas, vívó, vadász. Arcát sokan, kivált a nők nagyobb része, szépnek, sokan ismét rútnak találják. Mert ez arc olyan, hogy rokonszenves vagy ellenszenves, de mindenesetre valami benyomást tesz, s nem marad észrevétlen. — Ez egy különös ritka arc.

Fajára nézve valóságos mongol. Mégis szellem-
dús. Részletei egyenkint nem szépek; de összesé-
gökben kedvező hatást tesznek, s csaknem szép-
séget hazdnak. Nagy záj, széles orr, erős pofa-
csontok, mélyen fekvő, de rendkívül beszédes
szem, s alacsony szinte benyomott homlok, —
fodros dús hajzatba temetve. Arc-, és torzképraj-
zolóknak kedvenc s könnyű tárgy, mint minden
jellegzetesebb arc.

IV.

AZ EMIGRATIO UTÓSÓ MOHIKÁNJAI.

Magyar emigratio már régóta nem létezik. Egy évtized óta már csak egyes emigránsok voltak, — kiknek némelyike ha vágyódott is vissza honába, nem jött; mert ott künn tisztességes vagy jövedelmes állást vívott ki magának, melyet feladni, hogy haza menjen a bizonytalanra, eszélytelennek tartá. És ki ezek közül haza jött, jóformán megbánta, mert a hazai apró viaskodásokba nem tudta többé beletalálni magát, — valamint a külföldi míveltség elkényeztette érzékeit sértéa honi barbarismus, és így — „a nescio qua natale solum dulcedine allicit“ poeziséből nagyhamar kigyógyult.

Maradt künn néhány elvhű férfiú, kinek itthonn nem volt miből élni, vagy dolgozni kedve s tehetsége; ki Austriával kibékülni nem akart, és az emigratióból — kenyérkeresetet csinált. A

kis csapat, többször megtagadva Kossuthot, vagy megtagadtatva általa, hasznosnak találta ismét az Austria ellenes hatalmaktól suppeditált segélyfrancok és tallérokából koronkint kijutott egy kis zsoldra való tekintetből Kossuthhoz szegődni, és kik hajdan szidták, ha eszényét nem akará megnyitni nekik, a mihez köztudomás szerint — soha sem volt nagy kedve, — ma ismét nevére esküsznek, s különféle módozatokkal és szerepekben agitálnak forradalmi irányban részint nyilvánosan, s megtámadhatlan „törvényes és alkotmányos eszközökkel“, — részint commis voyageurökként titokban.

Vezérök Kossuth, ki élte legtevékenyebb korszakában is mindig ábrándokban élt, s saját álmaiban hitt, mindenben állhatatlannak és változónak mutatta magát, csak egyben maradt hű magához: hogy egy hosszú élet folytonos csalódásai dacára — egy percre is kijózanodni, kiábrándulni nem tudott. Habár minden épülete romba dőlt, minden terve meghíúsult — soha sem jutott eszébe e tragikai jelenség okait önhibáiban keresni. — A hiúság, szellemi önösség, és önimádat, jellemének ezen egyedül erős oldala — nem hagyja máig is fölébredni benne annak tudatát, hogy ő szerepét kijátszotta.

Ábrándai ködében csak egy positiv tudat mécese világit. És ez azon tudat, hogy őt az ország intelligentiája, politikai kiválóbb egyéniségei kivétel nélkül gyűlölik. Gyűlölték, s nem becsülték 48 előtt sem. Ő soha sem uralkodott tekintélye által az intelligencia egy töredékén is, mint Deák az összes értelmiségen. Az ő jelentőségének más alapja volt. A nemzet jó s rossz szenvedélyeit fölizzgatni tudó tolla és szónoklatának varázsereje volt egyedül az, mi neki — nem csak Széchenyi, hanem csaknem valamennyi kortársai ellenére — a tömegek kegyében azon széles piedestált emelte, melyen a nemzet kiskorúsága, s az austriai kormány esztelensége következtében — valamennyi nálánál sokkal okosabb hazafi feje fölé emelkedék — egész a kormányzóságig.

Ezen históriai ténynyel szemben — szomorú látni azon igen rosszul számító gyávaságot és hypokrisist, melylyel hajdani bajtársai, (és Deákpárti lapok) még ma is őt „nagy hazafinak“ — „a nagy száműzöttnek“ címezik: holott szívökben csak megvetést éreznek iránta; és hasonló őszintétlenség a nagyság iránti kegyelet affectatiójával sajnálkozást fejezni ki a fölött, hogy „Kossuth az ország tisztos osztályaival ellentétbe helyezve magát — nem röstel tudatlan, vagyontalan, jellem-

telen kalandorokkal, s a legalyasabb agitátorokkal és catilinaris csőcselékkel szövetkezni“; mintha bizony Kossuth Lajos 1848 — 1849-ben nem ugyanezen elemekkel szövetkezett volna — az ösz-szes intelligentia ellen. Ismeri ő azon elemet, melyben egyedül volt képes élni és nagyra nőni. Praedilectioi mindig ezek voltak.

Kossuthnak mint politikai egyéniségnek jellemrajza még nincs megírva. A magaslat, melyre vergődött, a nemzeti tragoedia, melynek nem hőse volt, hanem inscenirozója, rendezője, működésének távolodó ideje: mindez kedvezőlegköltőíti egyéniségét; úgy, hogy az értelmesebb osztály-lyokban is valódi túlzott fogalmak uralkodnak róla, szellemi tehetségeiről, tudományáról. Olvassuk azonban ma, érett elmével, egy kis szakismerettel, és európai szemüveggel Kossuth cikkeit, műveit, s beszédeit — s azt fogjuk látni, hogy ő csak egy korabeli Madarász Józsi vagy Irányi Dániel volt. Több genialitással, kétségtele-nül; és szebb — de mai korban csaknem gyer-mekeseknek látszó, phrasisokkal. Hanem politi-kai látköre, judiciuma semmivel sem különb. Po-litikai jelleme is teljesen ilyen szélbali. Túlzó, a falnak neki menő, ellenben a más véleményüeket az inquisitionál dühösebben üldözni kész, és a

haza boldogságát egyedül az ő eszük szerint, a leurfacon képzelő, s ha a hatalmat kezükre kerítik, erőszakoló, forradalmi faj ez; s ehhez tartozik Kossuth múltjánál, s jelleménél fogva.

Kossuth genialis ember volt, s rendkívüli el-sajátítási tehetséggel, könnyű fölfogással bírt. De nem volt mélyen beható ész, nem volt kritikai elme. Autodidakt létére fölületes és kapkodó a mint kezébe vetődött Liszt Fridrik: minden további gondolkozás nélkül, azt briliánsul lefordítja magyarra, s a magyar viszonyokra. A nemzetgazdászatanban e dilettantismuson soha sem ment túl; mutatta védegleti terve, gyáralapító társasági phantasmagoriája, iparegylete, mik mind dugába döltek. (Tengerre magyar!)

De igen kevés ember lévén nálunk, ki pénzügyi, s közzgazdászati irodalommal s tudományal elméletileg vagy gyakorlatilag foglalkozott volna: Kossuth a többségnek imponált. Mint imponál még máig is, és a tudós akadémia tagjává választatik, ki egy többnyire németből fordított tudományos könyvet ad ki, mely magában tán hasznos, csakhogy címlapján egyetlen szó elhibázott; e szó helyett: „írta“ ennek kellene állam „fordította.“ Inter vaccas bos est...

Ha Kossuth teljesen kifejlett talentumával

francia vagy angol állampolgár: a nyilvános pályán legfőlebb obscurus agitator maradandott. De a gyógyíthatlan betegnél prosperálnak a kuruzslók.

Az ország kórállapota forradalmat kívánt, s Kossuth forradalmi egyén lévén — abban embe-rére talált. Ő a kor embere volt. Ez volt nagysága. Romboló mint a vihar, és szükséges, mint a vihar. De csak múltékony szükség volt. Ma anachronismus.

Ma Kossuth 63 éves ember; ifjabbkora minden hibáival; előnyei, erélye, tevékenysége és varázsa nélkül. Ha ma haza jönne, okvetlen nagyszerű spectaculumok, ovatiók, processiók, hálálkodások, hazafiúi könyhullajtások tanúi fog-nánk lenni. De meddig tartana a fokozott hangulat? „Lejárná magát.” Ah, az öregség nem vonzó, nem bájoló; „és nincs szerencséje“ (mint XIV. Lajos mondá). Vajmi sokan kik Kossuthot ma olyannak képzelik, minőnek látták, nem kevésbé ábrándulnának ki, mint az a nép, mely hazajöttétől — új földfelosztást vár.

De térjünk vissza tárgyunkra — az emigra-tióra, vagy is azon emigránsokra, kik ugyan haza jöttek, hanem a mai Magyarországon hazájukat elismerni nem akarják, és olyan Magyaror-

szágot kívánnának alkotni, minőt ők húsz évig álmodtak maguknak, melyben mindenekelőtt és fölött — ők uralkodnának. Mert hiszen itt fekszik a nyúl.

Ezt a fajt remekül jellemezte Macaulay, midőn a II. Károly uralkodása végén Hollandba menekült whigekről így ír:

„E menekültek általában heves véralkatú, s gyenge ítélő tehetségű férfiak voltak. Továbbá azon különös csalódás befolyása alatt álltak, mely helyzetökkel jární látszik. Az ellenséges factio által száműzött politikus az általa elhagyott társadalmat csalékony közegen át tekinti. Minden tárgyat ferdén s valótlan színekben mutat az ő bánata, vágyai, s boszúsága. Minden kis elégtelenségben ő forradalom előjeleit látja. Minden utcai kicsapongásban lázadást. Őt nem lehet meggyőzni arról, hogy hazája nem bánkódik ő utánna annyira, mint ő bánkódik hazája után. Azt képzei hogy hajdani bajtársait, kik házi tűzhelyük-nél maradtak s vagyonukat élvezik, ugyanazon érzelmek bántják, melyek az ő életét tehernek tüntetik föl. Minél tovább tart hontalansága, annál erősebb lesz ezen képzelgés. Az idő, mely lehűti honn hagyott barátai hevét, az övét gyulasztja. Türelmetlensége honát viszonzlátni, hóna-

ponkint nő; s minden hónapban kevésbé emlékszik róla, s kevésbé nélkülözi őt hazája. E csalódás csaknem örültségig fokozódik, ha több menekült, kik egy ügy áldozatai, találkoznak külföldön. Főfoglatosságuk arról társalogni, mik voltak ők egykor; s mik lesznek ismét; a közös ellenség elleni hevületbe beleingerük egymást, hogy egymást a győzelem és boszú képtelen reményeivel táplálják. így fejlődik ki bennök a képesség oly vállalatokra, melyeknek reménytelenségét belátná minden ember, kit szenvedélye meg nem fosztott az esélyek számbavételének tehetségétől.“

„E hangulatban voltak ezen a continensen egybegyült menekültek többjei. A levelezés neme, melyet Angliával föntartottak, nagyobb részt érzéseik fölhevítésére, s ítéletök félrevezetésére irányzott vala. Értesüléseik a közvéleményt illetőleg főképen a whig párt legroszabb tagjaitól származtak; professionatus összeesküvőktől s pasquille-iróktól, kik a törvényszékek által üldözöttek; kik kénytelenek voltak álruhában félreeső utcákban bujdosni; s néha hetekig padlásokon s pincékben lappantak. Azon államférfiak, kik a hazafipárt díszei voltak, azon államférfiak, kik később a nemzetgyű-

lés vezérei lőnek, bizonyosan különböző értesítésekkel szolgáltak volna azoktól, miket John Wildman és Henry Danwers-féle emberek adtak.“

Íme Kossuth, Irányi et consortes szóról szóra nektek szól a lecke. De vobis fabula narratur.

Azon hazánkfiak, kik több kevesebb évet számkivetésben töltöttek külföldön, nem érdektelen észleletek tárgyát képezik.

Sokan közülök a civilisatio termékeny magvaival keblükben szélesebb látkörrel, műveltebb érzékekkel, s némi tapasztalásokkal tértek vissza.

Másokon a mívelt külföld befolyásának megfoghatlanul semmi nyoma. Sőt némelyikén azt lehet tapasztalni, hogy míg künn volt, mint európai ember beszélt, gondolkodott s viselte magát; a mint azonban haza jött, rövid idő múlva: teljesen visszaesett korlátoltságában boldog táblabíróságába, s municipalis bogaraiba. Ah a hazai levegő!! — ez az áldott hájnövesztő, haszizlaló, észaltató, ópiumos levegő!!

Van erre egy goromba példabeszéd, melyet csak azért bátorkodom fölhozni, mert hisz neveteket nem említék, s senki sem vádolhat azzal, hogy X vagy Y-ra céloztam.

E példabeszéd, régi jó magyar példabeszéd, s azt tartja, hogy „az ökör ha Bécsbe hajtják is, ökör marad.“

Egyébiránt e példázgatásban semmi sértő nincs. Az ökör igen jeles hasznos állat; mit nem minden hazafiui martyrunkról mondhatunk. És az a fölséges roastbeef! míg ellenben bizonyos nagy hazafiak egyáltalán emészthetlennék!

Tehát á tout seigneur tout honneur! Tiszteljük az ökröket, — és ne apprehendáljon senki.

Vegyük a kiválóbb szellemesebb egyéneket; az irodalom és publicistika terén, vagy politikai pártvezérletben szereplőket; s látni fogjuk, hogy az a művelődés Londonban, Párisban, Bruxellesben csak nagyon relativ valami.

Veszem például ifjúkori barátomat— Jámbor Pált.

E szelíd, tiszta lelkű, szerény jellemű, gyenge szívű fiatal költő, ki túlvilági eszményekben élt, és igazán jámbor fiú volt: mivé lön? Talán

nagy költő, nagy író, nagy szépész s bölcselő lőn belőle?

Megtanult franciául, s a francia színészetet előszeretettel tanulmányozá, az igaz; — hanem — az irodalom terén mi nagyot sem mutat föl. Eszméket szedett ő fel, de nem tudja rendezni; mint a ki árverésen vásárol ezer holmit, s mikor haza jő, nem tudja mit hova rakjon. Azután nem is a legértékesebb tárgyakat válogotta ki! — Ellenben — politikára adta fejét.

Talán az idealista gyakorlati emberré fejlődött, talán a nagy iskolában kifejlett ítélő tehetsége? Nem.

Eszményi bensője elveszett, de reális ember nem lett belőle. Föllengős volt hajdan, most satirikus akarna lenni. De nem találja el mi légyen tiszteletre, mi gúnyorra méltó? Nézetei a látottakon megzavarodtak. A seminarium növendéke nem bírt tisztába jönni az ezredévvél előbb álló párisi civilisatióval; nem tudja megkülönböztetni annak fény- és árnyoldalait; nem hatolt be a mai Babylon társadalmi problémáiba; a socialismusról is hallott harangozni; és csak alaktalan szabadsági képzelgésekben botorkál.

C'était plus fort que toi.

Hát C s e r n a t o n y L a j o s ?

A hírhedt Csernatony Lajos, kit ha 1849 őszén Pest utcáin megjeleneni mert volna, aligha agyon nem vert volna lapjának előbbi publikuma, — oly düh uralkodott akkor a népcsalók ellen. Hanem volt ő neki esze, mint a legtöbb elvrokónának:

Ők — „entkamen glücklich nach Paris!
 Leben bleiben, wie das Sterben
 Für das Vaterland, ist süß! —“

Alig jött haza, megdöbbsenté a közönséget. Ő nem üdvözölte hazáját; nem jött ajkán egyetlen nemes érzeménnyel; hanem szitkokkal, fenyegetéssel mindazon 14,999,999 ember ellen, kik nem szöktek ki elég jókor, és iskolás gyermeki hetvenkedéssel.

„Ki vagyok, mi vagyok
 „Alapi fi vagyok
 „A botrányt szeretők
 „Journalistája vagyok.“

Szokatlan hang üté meg az olvasó fülét. Szokatlan de nem új. Úgy kezdé újra, a hogy végzé 49-ben nótáját.

Mint irodalmi rüpők ment ki, mint irodalmi rüpők tért vissza.

A megfoghatlannal határos, hogy húsz év

alatt nem csak mit sem tanult külföldön; de még modora, sőt illem-érzéke sem művelődött.

Nem csak nem tanult semmit; hanem úgy látszik talentoma sincs solid tanulmányra.

Mióta Jókay bevezette a „Honi“ journalistikába — Csernátony tagadhatlanul némi hatást gyakorolt a hírlapirodalom — sülyedésére, hangjának nemtelenedésére. Meghonosítá a piszkolódás ragályát.

De nem létezik közjogi, politikai, nemzetgazdasági kérdés, melynek lényegéhez két év alatt ex asse hozzá szólt, melyet tanulságosan fejtegetett volna. Ha néha megkísérli, hozadalmasan ír, mint ki tárgyáról nem gondolkozott sekélyen, sőt — unalmasan.

Ő ezt érzi, s eféle komoly tárgyakat ösztönszerűleg csak arra használja, hogy bizonyos „széles“ publikum megröhhögtetésére valami ízetlen tréfát üzzön velők. Mint egy vásott gyerkőc, ki nyakravalójából bajazzót, zsebkendőjéből plum-sackot csinál — mamája boszantására, pajtásai mulatságára.

A tudományok egy ágát sem művelé; olvasottsága regények, emlékirati csevegések, adomagyűjtemények, s néhány satyrikus íróból áll.

Ezeknek utilisatiójából él magában tenné-

ketlen elméssége. Humoristához nincs bensősége, kedélye; satyrikushoz — hiányzik benne a komolyság, az igazságszeretet. E nélkül pedig meglehet ugyan nevetetni valaki rovására azokat, kik az illetőt nem ismerik. De ily satyra az illetőt nem sújtja. Mert csak az igazság fáj. Csernátony gunyora nem keresi a gunyorra méltót; ő csak bántani akar. Benne csak a malitia működik, minden erkölcsi ösztön nélkül.

Épen abból, mivel erkölcsi, s mélyebb eszményi indokok nem működnek benne, nem gerjesztik elmésségét, következik: hogy az teljesen meddő az irodalom azon könnyűnek látszó, de tanulságos mezején, melyet ma „tárca“ névvel nevezünk, s mely az irodalom minden ágát, a családi és társasélet minden mozzanatait, a kor minden társadalmi problémáit magába foglalja. Csernátony kísérletei a tárca terén szánandó erőködés: tele affectatióval, s saját hiú énjének kiállhatatlan kipánvázásával.

Hogy gyakran szerencsés ötletei vannak, (minő például: „kirukkolt az egész Gelics“), hogy benne némi szellem és elmésség elcsenevezett — nem szükség tagadni.

Általán legtalálóbban jellemzi e kitétel: m a r a k o d ó. Elemében csak akkor van, ha személyt

kapott fel marakodási szenvedélye. És ebben is a kicsinyekre van passiója. Neki senki sem elég csekély, hogy tollára ne méltassa. Ellenben a nagyot is előbb törpévé teszi, mondhatni lealjasítja; s csak akkor bánik el vele. Különbséget tenni, neki nem adatott. Érdem, tisztesség, becsület: neki bliktri. Nincs érzéke irántuk. Mindenkiről a legaljasabbat teszi fel. Ezért megy át gunyora — a pasquillebe.

Az erkölcsi mérvnek e teljes hiánya sodorta őt oly fátumba, melynek következményei élte fogytáig üldözni fogják; — nem mintha az egy elkeserített élet által expiált nem volna, vagy a társadalmi morálnak kiengesztelhetlennek szabadna lenni, valóban nem: hanem mert ő mindenkit gyanúsító, bántalmazó, rágalmazó és kihívó hányavetisége által mindennap új ellenségeket támaszt maga ellen, kik aztán kérlelhetlenül rivallják neki vissza: hát te ki vagy és mi vagy?

Mióta azonban lapot indított, úgy látszik komolyabb, tisztesegebb modoron töri magát. Talán belátja, hogy forradalmi szájhösködéssel ma már nem lehet az egész világot intimidálni mint 48-ban? talán észrevette, hogy szenvedhetlensége miatt még a jó Jókay is örült szabadulhatni tőle? vagy talán sejti, hogy pusztá gyerkő-

cös marakodásra publicistikai szerep ma már nem alapítható? Ainsí soít il.

De félek, hogy — naturam si furca expellas — majd úgy jár, mint az a cigányfiú, kit protectora évekig nagy gonddal neveltetett európai embernek; míg az mégis egy szép reggel valamelyik kóborló bandával megszökött.

Politikai jelleméről hallgatnék, ha rettenthetlen hazafiúságát, emigránst érdemeiben és szenvedéseiben való ilyen-olyan szilárdságát mások rovására folyvást nem hánytorgatná: így azonban egy kérdést intézek hozzá:

vájjon elfeledte-e, vagy tán, mert régen volt, nem is igaz, hogy mi egykor egy lapba leveleztünk? én Bécsből, ő Párisból?

Tudniillik a borzadalmas kétfejű sassal ellátott császári királyi hivatalos Budapesti Hírlapba?

És ímé ma mily érzékeny az én collegám a cs. k. kétfejű sas irányában! No de se baj. Több ilyen nagy hazafit ismerek ám én is, más is.

És az öreg L u d w i g h J á n o s? Jó, becsületes és középszerűn eszes ember volt egész életé-

ben. Most is az. Csakhogy megöregedett; s az öregek szószaporításában szenved; a mely betegség egyesülve üdült bajával, a morbus politisandival, rettentő bruxelli levélpolipokban nyilatkoznak eddig, — s most majd, attól tartanak az orvosok, országgyűlési beszédekben fog kitörni. Cikkeiről ítélve, kissé mogorva úr; folyvást dörmög és dünnyög; haragszik mindenkire; de legkivált minden néven nevezendő potentátok ministereire, Bismarckra mint Beustre, Primre, Antonellire, mint Andrássyra, szóval minden boldog emberre. Pedig legalább Lónyayra — nincs oka haragudni.

Ha itthon maradt volna, azóta a tizenhat szepesi városok valamelyikének jóra való polgármestere lenne. így azonban az ellenzék olvasni tudó töredékének szerencsétlenségére hírlapíróvá lőn.

Jókay már régen igyekszik lapjának ezen kiapadhatlan-tintapazarló munkatársa számára német lapot alapítani. Németül azok a hosszú cikkek tán majd jobban veszik ki magukat.

Soh' se hittem volna, hogy ilyen ravasz ember az a Jókay.

A szélső bal annyiból mindenesetre forradalmi nép, hogy nála igen gyakoriak a trón változások. Minduntalan új vezérük van.

A nem tudom hányadik, hanem utósó előtti volt Simonyi Ernő.

E tótmagyar táblabíró külsejű, jó képű alacsony embert hajdan nem lévén szerencsém ismereni, nem tudom mit profitírozott külföldön; de annyi bizonyos, hogy politikai mint általános műveltségben, s gyakorlati ismeretekben hasonlíthatlanul fölebb áll pártja volt és létező vezéreinél.

Ugyan nem volna-e szíves nekem megmondani, hogy okos ember létére miként légyen az, hogy mégis a szélső balpárthoz tartozik?

Vagy talán az az elve, hogy inkább falu helyen első, mint Rómában utósó? Hiszen nem Irányi, hogy ily ambíció marcangolja!

Azon férfiaknak, kiket a nép úgynevezett bizalma képviselőkül a parlamentekbe küld, két fajtája van. Van olyan képviselő, a ki eljövén a házba, ámbár beszélni tud, hallgat és vár addig, míg valami mondandója van. Az ilyen, ha kivá-

lóbb tehetség lakik benne, gyorsan vagy lassan pártja elismerését vívja ki, s vezérszerepre jut.

Mások azon öntudattal lépnek be a parlamentbe, hogy ők vezéreknek születtek, s ahhoz mért tartást vesznek fel. Ők beleszólnak mindenbe, igényteljesen, öntudatos súlylyal. Ők tudnak mindent, eldöntenek mindent: csak a többség kajánsága az, mi őket vezérekül el nem ismeri, és — leszavazza.

Ezek közé tartozik I r á n y i D á n i e l .

I r á n y i D á n i e l ! a legutósó pártvezér.

Voilà un homme! — Every inch a king. Tetőtől talpig pártvezér. Ma félreismeret lángész, holnap miniszerelnök.

E nagy és csodás rendeltetés arcába van írva, oly komoly az, és öntudatteljes; és testalkatába, melynek feszes egyenessége nagy férfiakkal született adomány; (vagy — akármilyen legyen — m i e d e r t hord!)

Az országházában a legérdekesb férfiú. Akár áll, akár ül: mindig oly „pose”-ban van, mint a ki épen a fényképező szekrény előtt áll, hogy az örök idők, és egynéhány rajongó mamzell számára halhatlaníttassék.

Arca minden rángása, s minden taglejtése elárulja azon meggyőződését, hogy a ház és kar-

zat minden szeme reá van szegezve, mert ő Irányi, a nagy Irányi.

Meg vagyok győződve, hogy ha ő eszik, iszik, borotválkozik, vagy csizmáját húzza föl: azon boldogító öntudattal és komolysággal eszik iszik borotválkozik és húzza föl a csizmáját, hogy — ő Irányi, a nagy Irányi.

Igen szeretem az ilyen férfiakat, mert rendesen — — nagy szellemek. Hallom, azt szokta mondani: hogy ő elismeri Kossuthot első embernek az országban, de viszont ismerje el Kossuth, hogy ő — Irányi — a második!

Efölött vitázni sem lehet. Legalább velem. Irányi annyira a második előttem, mint Kossuth első.

Ha így látom őt teljes egész fontosságában 20 év után, mindig eszembe jut egy 48-ki adoma, melyet ugyan már valahol elmondtam talán, de nem árt ismételni.

A 48-ki nyár derekán volt, s a nemzeti körben. Több akkor már vagy még híres ember állt egy tömben, köztük a sajnos már elhunyt Irinyi József, s az Istennek hála még élő és uralkodó Irányi Dániel. Franciaországról folyt a társalgás, forradalmáról s híres férfiairól, Dupinről és Dupontról. Irinyi, kinek a franciáskodás gyengéje volt, bőven magyarázgatta, ki a Dupin és ki a

Dupont, s hogy két Dupin van és két Dupont; midőn nagy komolyan közbeszól legsatyrikusabb mosolyával P o d h o r s z k y tudós barátom:

„No látják az urak“ — úgymond — „hasonló módon fognak egykor Párisban vitatkozni azon, hogy ki volt légyen azon nagy ember, ki a magyar forradalmat csinálta: Irányi-e vagy Irányi?“

Mint ebből is láthatod szíves olvasóm, Irányi Dániel nagy férfiú volt már 1848-ban is.

Akkor még csinos szőke fiatal ember volt; azóta bámult kissé; a mely furcsaságot sok kopaszodó kortársomon veszek észre.

Pár nappal március 15 előtt egyszerű ügyvédsegédnek tartotta a világ. Egyszerre elsodorta a forradalom, vagy is — pardon, ő sodorta el a forradalmat; és mint nagy politikus magasodott ki a föld porából, mely pedig Pesten akkor is jó nagy volt.

Ő a még akkor dívó lánglelkű, ragyogó ékeszólását, s nagy szavú politikai s szónoki iskolához tartozott, melynek adeptusai százszor haltak meg egy huszonnégy órában a hazáért.

Képzelheted tehát ditto olvasóm bámulatomat, midőn egyszerre csak azt hallom: Irányi Dániel él, sőt haza jó, sőt képviselő, szerkesztő,

pártvezér — vivit et in senatum venit. Tehát nem halt meg 6 sem a hazáért?

„Er lebt, er liegt nicht blutgeröthet

„Auf einem Schlachtfeld Ungarlands;

„Kein Russe, kein Croat hat ihn getödtet!“

Nevezetes! A szabadságharc hősei majd mind elvérzettek; de nagy politikusai megmaradtak.

Mily szerencse!

Legalább másodszor is megmenthetik a hazát.

De a nagyságot nem adják olcsón. Irányi sokat veszített nagy horderejű politikai hivatása következtében. Ha nem lett volna nagy ember, 1849-ben itthon marad; azóta oly híres ügyvédé leendett, mint Simon Florent; — lenne többféle gőzmalom verwaltungs-rathja, másoknak jogtanácsosa; lennének magának is ügyvédsegédei, háza a Lipótvárosban, — s azt most jól eladhatná valamelyik ministeriumnak.

Ez ugyan nem valami nagyszerű eredmény; az igaz.

De nem valószínű, hogy mint politikus és államférfi csak ezzel is fölérő eredménytérjen el. Igen rossz prózai praktikus világ jár most aző fajtájabeli nagy emberekre. A reális érdekek, a béke és rend óhajai uralkodókká lőnek a politikai Idealismus rovására.

Többet ér a mai nemzedéknek az 1867-ki veréb, mint az elrepült 1849-ki, és Turinban repdeső tüzök. Többet ér egy pari fölött álló részvény a dunai confederatióban hazánknak ígért dividendánál. Érdekesebb egy bank vagy téglagyár évi üzletjelentése Kossuth legszebb levelénél. Többet ér egy kis export, Irányiék mit sem jövedelmező államfüggetlenségi handabandáinál.

Képzelterti ennél fogva Irányi ur, hogy az 0 debütje húsz év után nemzeti zászlóval, Budára nem menetellel, a ministerek vád alá helyezését vel nem az az út, mely — ministerséghez vezet.

De hazánk mai állapotairól úgy látszik anynyit tud mint Kossuth, kinek hűséges epigonja, moins le talent. Mert ő meg nem érett odakünn: a nemzetet is még olyan gyermeknek tartja, a minő a Metternichi államrendőrség és a megyei nemesség kettős gyámsága alatt nevedett 48 előtti nemzedék volt; melyet néhány föllengős frázissal ellehetett csalni — april 14-kéig!

Nem akarja észrevenni, hogy az 1848—q-ki események, és az azótai vajúadások nagyon kihüték a kedélyeket. A ki ma Austriától való elszakadásra, és az april 14-ki papíron volt és vérbe fullasztott függetlenségért vívandó harcba akarja beleintrigázni vagy erőszakolni — pedig erősza-

kölni kellene a nemzetet, mert forradalomra semmi kedve: annak nem csak elfonyadt szóvirágokkal szájában, és turini instructiókkal zsebében, hanem néhány száz millió forinttal és aránylagos vontcsövű ágyúkkal, és ditto gyútűpuskákkal kellene köztünk megjelenni: ekkor is csak Magyarország végromlását idézné elő; de e nélkül csak Don Quixot, és hanswurst szerepe vár reá.

Mindent összefoglalva: Irányi szépen ír, jól beszél, nem mond absurdumokat; de nem is mond valami meglepő okosat. Ezméi sem nem magasak, sem nem mélyek, sem nem eredetiek.

Ő szorgalmasan tanult, és nem rajta múlt, hogy a külföld nagy iskolájából ép oly gyenge politikus gyanánt jött vissza, mint a minő kiment.

Az ócska Rotteck-Welckeri liberalismus párisi democrata mázzal bevonva, — s a világot magyar Chauvinismus szemüvegén át néző látkör: ezt keverd, s Irányi kész. Azonban ő a korlátoltabb elmék szelíd fanatismusával, őszinte és becsületes; a pártküzdelemben lovagias modort s eljárást törekszik követni. Lénye komoly, és merev, még elvbarátai előtt sem rokonszenves, mert hiún kevély, és önhitt.

Ha mindezen hibáihoz és erényeihez számításba vesszük, hogy ő itthonn meglehetősen

„dépaycé“, hogy a hazai viszonyok megítélésében pártjának sok tagjával nem versenyezhet, hogy nem bir sem Szilágyi Virgil hajlékonyságával, sem Simonyi Ernő béhatóbb eszével: — azon aggodalmunkat kell kifejeznünk, hogy még ő sem a szélbali vezérek utósója; e saturnus őt is el fogja nyelni; — és nem sokára új vezére lesz a szélsőbalnak.

Igen de hol vegyenek még egyet?

Az igen messze és igen közel fekszik.

Amerikából!

Értem M a d a r á s z L á s z l ó t .

Mint hallani, a kétszeresen megválasztott Madarász József egyik választókerületét az ő számára tartá fönn; s naponkint várják az aranyos gyémántos Madarász László választát jelöltségének el vagy nem fogadása iránt.

Azt meg kell vallani, hogy csak is egyedül M a d a r á s z L á s z l ó volna méltó is képes is a szélbali pártnak vezére lenni.

A tehetetlen ambitio itt említett vértelen vértanaival ellentétkép emlékezzünk meg egy őszinte becsületes rajongóról, s vértanúi jellemről, t. i. az öreg T á n c s i c s M i h á l y ról, ki sem emigráns nem volt, sem nem azért volt forradal-

már, hogy ezúton uraságra jusson; ki életének tán harmad részét börtönben töltötte: miért? — eszméiért.

Persze, hogy szerencsétlen gyakorlatiatlan eszmék azok, mikén a becsületes öreg, értelmével kevésbé mint szívével, csüng.

Táncsics szegény pórfiúként nőtt fel, s már az ifjúkor teljében volt, midőn írni olvasni tanult. És tanult bámulatos sokat; de a vele született rajongást higgadt bírálattal egyensúlyozni nem tanulta meg soha. Ő nem illett a 48 előtti korba, nem illik a maiba; s 48-ban is csak curiosum maradt.

Az életben ő erős, de irataiban gyenge filozofus volt. Diogenesi egyszerűségben kereste a boldogságot. Huszonöt évvel ezelőtt gyakran láttam a piacon bevásárolni kosárral, s hóna alatt nagy soroksári kenyérrel de boldog arccal haza sétálni a Ludovicaeum mögötti kunyhójába. A stoikai bölcsesség előképe. Láttam estefelé kertjében kapálni és öntözni, térdig fültűrött gatyában, — míg neje, egy egyszerű német asszony, kiszólt a konyhából, hogy kész „a vacsora“, mely elég egyszerű volt.

Akkor is magyar Rousseunak hívtuk már; és törekvéseinek eszményiségére vonatkozólag

méltán. És ha Rousseau nagyobb elme volt s termékenyebb szellem, Táncsics csak tanítványa, és pedig soha önállóságra nem jutott tanítványa volt is: de mint ember ez utóbbi nemesebb cs tisztább.

Jellemzéséül egy adoma:

A boldogult József nádor fiai nevelésére maga is felügyelt. Egy ízben kezébe akad ezeknek könyvei közül „Stancsics Mihály“ magyar nyelvtana, s abban következő épületes tételeken áll meg a szeme:

„Magyarország.

Német király.

Latin vármegye.“

és hasonló magukban ártatlan, de egymás mellett elég furcsán hangzó mondatok tarkázták az egész grammatikát.

Néhány nap múlva börtönben ült Stancsics. És nyelvtanai keményen eltiltattak.

Ne csodáljátok tévedéseit. Azon kevés egyéniségek egyike ő még is, kik az emberiséggel kibékítenek.

VI.
TÁBLABTRÓ POLITIKA ÉS REFORM-
STEEPLE CHASE
(Május 8.)

Most veszem észre, hogy teljesen eltértem a trónbeszédtől; melyet pedig mint reformprogramot pontról pontra tárgyalni volt olvasómra nézve veszedelmes szándékom.

Azonban azalatt a képviselőházban látván hallván az emigratio nagyait, a „legvégsőket a haza jobbjából“: lehetlen volt oly udvariatlan-
nak lennem, hogy azonnal ne üdvözöljem; hiszen ők sem röstek abban, hogy a közfigyelmet magukra vonják, s mondhatni ajtóstól rontanak be a szobába.

Az országgyűlés továbbá 14 napja már, régi csigamódra alakul, s ha csak Simonyi Ernőnek, kit az úr Isten is nyitra-megyei prókátornak te-

remtett, sült krumplival nem tömik be a száját, nem is hiszem, hogy a válaszfölratot a törvényes három év előtt elkészítse.

Időközben elolvastam T o l d y I s t v á n legújabb röpiratát „Pártjaink föladata a választások után.“ Érdekes cím; és oly formán illik reá, mintha egy kötet novella borítékára azt írrok: „fensőbb mathesis“.

Főérdeke azonban, hogy az is a reformok kai foglalkozik, mint a trónbeszéd. De nem kerülgeti ám a forró kását, hanem ugyancsak falja, anélkül hogy fújná.

Toldy István előbbi műve „a választások előtt“ szorgalmas munka volt, s pártviszonyainak tüzetes és gondos analysisét tartalmazá. Hogy ép oly tetszést vívott ki a Deákpártnál, a mily agyonhallgatási törekvést s boszonkodást szült az ellenzéknél: annak a jele, hogy — sikerült pártirat volt. Toldy e műve után reményteljes talentomúl ismertetett el.

A mint új irata kezembe jött, kissé megdob bentem. Választások előtt vastag könyv; — választások után — vastag könyv? Ezen ifjú emberből vagy azon Büchermacherek egyike kezd fejlődni, kik minden eső előtt huszonnégy íves jóslattal, s minden eső után hasonló vastagságú

eső utáni köpönyeggel boldogítják az emberiséget, míg kiadóra akadnak; — vagy rendkívüli lángelme, ki szerencsés intenióval ellesi és eltalálja mindazt, mit mi hétköznapi emberfiai csak idő és tapasztalás folytán tudunk félig meddig elsajátítani?

Elolvassván, s pedig meglehetősen figyelemmel, mit mindjárt bebizonyítandók, a művet, — nem hallgathatom el, hogy e szép tehetségű író nagy veszélyben látom forogni. Attól tartok, rajta is bebizonyuland azon az úgynevezett csoda-gyerekeken és korán sikert kivívott ifjú embereken többnyire, s mindenikünk által ezerszer észlelt tapasztalás: hogy a fölléptök által ébresztett óriási vázrakozásokat idővel csak törpe teljesedés követi, mert kora diadaluk önhittséget ébresztett bennök, mely a további haladás legnagyobb akadálya, — s oly merényletekre ösztönzé, mikre még nem érettek meg.

Általán leendő publicistának nem jó fiatal korában sokat írni; mert egészen elvonttan attól, hogy mig tanít, tanulnia kellene: a legnagyobb lángelmének is fejlődési stádiumai lévén, lehetlen, hogy fiatal korában oly nézeteket ne állítson föl, miket később a tapasztalás után rectificálni s megcáfolni fog; lehetlen, hogy egyetmást ne írjon,

mit később meg fog bánni; mi ónszárnyak gyanánt fogja későbbi erő kifejtéseiben akadályozni.

Azonban meglehet, hogy belőlem is azon irigy méltánytalanság szól, melylyel korosabb írók az ifjú fölvergődő talentumokat rendszeren elnyomni iparkodnak, — mit suo tempore, másokkal magam is keserűn tapasztalék; de a min Magyarországon — annál kevésbé kell csodálkozni, mert nemzeti jellemünk egyik legkirívóbb szenyfoltja: az irigység; — a kunyhó nyomorult népénél, mint az úri osztálynál minden munkás, takarékos, s ennél fogva boldoguló, de a tunya butaság által, „szerencsésének gúnyolt embertársunk elleni irigység; mely az irodalom terén is eltiporni törekszik minden sarjadó ifjú erőt, a helyett hogy fajunk szellemszegénysége érzetében örülnénk, ha valamely új elme, új tehetség kezd fölmerülni nyilvános életünk porondján! — Meglehet, hogy magyar létemre az én szívem mély rejtekében is öntudatlanul virít e szép tulajdon, mert utóvégre emberek vagyunk, s mindnyáján elmondhatjuk az egyszeri praedikátorral: „meghaltok ti is, meghalok talán én is Egyébiránt — ítéljen az olvasó.

Szerzőnk azon tényből indulva ki, miszerint „valamint Franciaországban ötven év óta

nincs párt, melynek programjában ne a 89-ki tradíciók szerepelnének, úgy nálunk mind három párt vetélkedik egymással 48-asságának hirdetésében“

azon kérdést veti fel: mit jelent valóban a 48? és azt tüzetesen elemezi. Észrevételei nem újak; történeti deductiói egy jeles történészünk előadásának ügyes abrégéjét képezik; de a mely tagadhatlanul sok „pikáns“ ötlettel tarkázott.

Gyengeségeimhez tartozván a hangadó magyar politikai körök reformtörekvései iránt viszonyaink közt kevés reménnyel, sok skepticismussal viseltetni: mindenkor örömmel üdvözlöm az itt-ott fölmerülő, s a magaméval rokon separatum votumot, mely ama körökétől többnyire elüt. Szóval — amúgy szép titokban büszke vagyok arra, hogy a táblabírói politikán, s magyarmiskás liberalismuson túlelmedtem.

Midőn tehát szerzőnk azt kérdi, vájjon azok-e az igazi 48-asok „kiket szükkeblűségök annyira vitt, hogy az absolutismust elibe teszik a népek szabad szövetkezésének, s kik az ócska megyék restaurációja által asylumokat akarnak állítani az aristokratikus szellemnek“?

e kérdésnél, mondom, tréfán kívül azon vet-

tem észre magam, hogy — elpirultam, mert találva érzem magam; — nem mintha az ócska megyéknek eddig is valami nagy pártolója lettem volna: hanem a mi már a népek szabad szövetségét illeti, ezen eszme magaslatáig fölemelkedni még eddig nem bírtam.

Egyszerre azon meggyőződésre jöttem, hogy én is már elavult szűkkeblű magyar politikus vagyok, ki szent István koronájáról, magyar birodalomról beszített előítéleteknek hódol; és hogy a jövő politikáját e szó fejezi ki: „népek szövetsége”. És már érik az új nemzedék, mely mentien magyar nemzeti szűkkeblőségtől, és ellökve magától a szerző által amúgy is radicaliter lepiszkolt történelmi jogot, Magyarországból, a polyglottból, egy magyar-német-tót-szerb-román népszövetséget, Svájc vagy Amerika, vagy — a szerző által álmodott Arcádia mintájára alakítaná; — és ezen új nemzedék praecursora, hírnöke Toldy István.

És ezen hitemben nagy áhítattal kísértem szerzőt műve 54-dik lapjáig, — ámbár őszintén szólva, kissé már magam is megsokaltam azon általános declamatiókat — és chriókat super eo:

„Korszellem — a kor szükségleteinek nyilatkozása; e szükségeknek eleget tenni állambölcse-

ség; e szükségek kielégítésének útja — a demokratikus haladás iránya; radikális reformpolitika“! et caetera graeca. Ezt már minden kávéházi újságolvasó kívülről tudja.

No de lássuk már a medvét! A hogy s mi kéntet? Quibus auxiliis — quomodo — quando? mondám magamban türelmetlenül.

Kíváncsiságomnak nemsokára elég lőn téve. Az 54-dik lapot így kezdi:

„Reformjainknak egyik célja szabaddá tenni a népet“; —“

közbevetőleg megjegyzendő, hogy a szabadság nem cél, hanem eszköz; a szabadságot nem lehet sem enni, sem inni;

no de menjünk tovább:

„Reformjaink egyik célja szabaddá tenni a népet; másik: politikai egységét, s területi épségét hazánkknak biztosítani“.

Mázsányi kő esett le szívemről. No hát csak idáig vagyunk a népek szabad szövetkezésével? Még sem olyan jövő zenészi radikális „fene gyerekek“ ez a mi reformerünk, mint a minőnek kinéz. Legfőlebb a Deákpárt és a ministerium enfant terribleje; de — au fond — a családhoz tartozik.

„E két cél elérésére, így folytatja, sajátságos körülményeink közt inkább, mint bármely más népnek, szükségünk van egy erős központi hatalomra”.

Nem-e úgy van, mint mondám? Előbb ez a radikális reformer úgy neki türeközött. mintha a szabadság atomaira készülne szétszedni e táblabirói Magyarországot. És ime erős központi hatalom kell neki, hogy megmentse hazánk integritását. Öleljük meg egymást! Látom önnel meg lehet félni.

Örömem határtalan volt; de még e határtalan határokon is túl ment, midőn szerzőt a népek szabad szövetkezésének nagy elvéből ritka logikai élel levont eme következtetésre láttam jönni: „ma a nemzetiségi eszme diadalainak korában óvakodnunk kell nemzetünk, s vele hazánk integritásának érdekében, rosszul felfogott szabadság vágyból gyöngítetni azon tényezőket, melyek első sorban közvetlenül hivatvák Magyarország területi épségét megvédeni, s a mi ennek fő garantiája: politikai államegységét fentartani.

Igaz, hogy Toldy István ur nézeteit egymással kiegyeztetni mind nehezebb lesz, minél tovább kísérljük müve fonalát, s az általa ajánlott reformokat.

Egyik lapon dühös radikális, a másikon higgadt ministerialis. Néha azt hisszük, látván mi-

ként vágat neki az örvénynek, — most mindjárt hanyathomlok belebukik; a másik oldalon egyszerre megáll, vargabetűt csinál, s szép csendesen visszamegy a honnan kiindult. Ő majd 1870-ki, vagy egy még távolabb jövőbeli radikális, majd 18. századbeli liberális; majd ennél is hátrább megy. Fejében Parlamentarismus és republicanismus, — az egyház szabadsága és a jozefinismus elvei, reform és forradalom eszméi összezavarodva fülnek, és fölnek. E fő kitűnő iskolai tanuló feje, melyben egy szellemi világnak chaasa tolong hömpölyög zsörtölődik; de chaos, melynek még tisztulni kell. Szerencsétlenségére az ifjú megtanult írni: s leírja e chaost.

Ő — példának okáért, a szükséges reformokat elősorolván — miután az 54-dik lapon egy erős központi hatalom szükségét indokolta, az 56-ik lapon már egészen más szükségeket indokol „Oda kell tehát törekednünk, hogy az országgyűlés az első, a legnagyobb hatalommá emeltesék államéletünkben, hogy így méltó képviselője lehessen a népsouverainitás elvének“.

„E végből mi szükséges?“

Kíváncsian várjuk ezen új szükség megjelenését:

„hogy a koronának eddigi korlátlan vétójoga az országgyűlés javára korlátoztassék“.

Úgy látszik e tételt szerző valami 1848 előtti ellenzéki szónoklatból vette át; mert a parlamentáris törvényhozás menetében a veto kérdése megszűnt, s absolute semmi értelme nincs. Midőn ő fölsége ministeriuma törvényjavaslatot terjeszt a ház elé már ahhoz ő fölsége elvileg s általánosságban beleegyezését adta. Ha a ministerium oly törvényjavaslatot akar behozni, vagy az országgyűlés saját iniciatívájából olyat fölterjesztene — melyet a fölség nem vél szentesíthetni: a szerző álmodott veto alkalmazásának ideje előtt már beáll a parlamenti kormányzat törvény által előrelátott crise, — ministerváltság, új parlament egybehívása sat.

És ha csakugyan ő fölsége valamely a két ház által elfogadott törvényjavaslatot nem vélne szentesíthetni: ezt vagy ministeriuma tanácsára tenné, vagy ministeriuma ellenére. Első esetben a ministerium felelős a törvény nem szentesítése tényéért — az országgyűlésnek. A második esetben a ministerium lelép; és új ministerium alakul, és akkor a törvény nem szentesítéséért ez vállalja magára a felelőséget, míg a lelépett ministerium az ellenzékhez megy át. Mindkét eset-

ben a parlamentaris összeütközés a kormány és országgyűlés, mint a törvényhozásnak két factora között — ugyanazon folyamát veszi; és épen azon módon lehetséges — akár létezik, akár nem létezik az alkotmányban e szó: „vető joga“. E lehető conflictusok ellen csak egy orvosság van: eltörölni nem a vetőt, hanem a m o n a r c h i á t .

Ily borzasztó gondolattól a mi loyalis szerzőnk bizonynyal távol volt; — csak az a szerencsétlensége, hogy arról, vájjon az ily értelemben vett népsouverainitás és monarchia elvileg megállhatnak-e egymás mellett, — és hogy, ha a monarchia megszűnik a törvényhozás egyik factora, szentesítője lenni, mert beleegyezése valamely törvényhez már nem is szükséges, és ha az országgyűlés a törvényalkotás egyetlen s souverain factora lesz: vájjon az tovább is monarchiának mondható-e? Erről még nem volt ideje gondolkozni.

Kevés gondolkozásnak pedig — meggondolatlanság a gyermeke.

A fölsőház irányában is nem reformer, hanem forradalmár. Szerinte „kell hogy a fölsőház eltöröltessék“. No de még sem egészen kell; mert — így szól maga: „a mennyiben ez a közel jövőben kivihető nem volna — demokratikus szel-

lebenben reformáltassék“. No de ha nem kivihető? tehát nem kell. Mert a mi kell — az kivihető.

Jellemző azon komolyság, melylyel a rendjelek, címek és címerek ellen ismételve harcra kél.

„Lehet-e túrnünk“ — kérdi oly pathossal, mintha alkotmányunk legveszélyesebb ellenét készülne apróra vagdalni, — „lehet-e túrnünk, hogy alkotmányunk alapelve a jogegyenlőség: a nemesség, címek s rendjelek osztogatása által napokint pelengérré állíttassék?“

És ebbeli elkeseredésében ismét elfeledi a reformokat, s egy új forradalom szükségét kiáltja ki.

De azért ismét nem kell megijednünk. Nem mondja szerző maga nevében, hogy ő tartja a forradalmat szükségesnek; mert hisz akkor az ő műve, melynek célja reformjavaslatokat terjeszteni elő, — csak fídicusnak való! — hanem így sóhajt föl: „ennyi obscurantismus és aristokratismus láttára az ember könnyen azon gondolatra jöhet: hogy ezen országnak forradalomra van szüksége“.

Ilyen ákumbákum láttára viszont az olvasó is vajmi könnyen azon gondolatra jöhet, hogy szerző csak — enyeleg, csak trécsel, időt s papírost fecsére. De tulajdonkép mikor irt, nem gondolt semmit. Hasonló könnyed csacsogás és cse-

vegés és fecsegés ártatlan momentumaiban súlyos dolgokat ejt ki, miket — indokolni elfelejt, így p. o. azt mondja, hogy a Deákpárt kénytelen volt sok conservativ és reactionarius elemet magában megtartani?“ Vájjon miért volt kénytelen? és mit ért szerző a conservativ elemek alatt? s hol vannak a reactionariusok? — e kérdésekre alig ha tudna felelni. Vagy — új könyvet akar rólok írni?

No de mi légyen hát pártjaink feladata a választások után? kérjük mindezek után a szerzőtől. Válaszul — végtelen lapokon át csépli a táblabíró politikát, áradoz a szabadságról, a stabilismus népeket gyilkoló hatalmáról; s végül közöl egy általa már nyolc éves korában írt hason tartalmú s értékű cikket, melyről azt hiszi, hogy mint a bor, becsében nyert az által, mivel pár év óta feküdt. De nem az a nonum prematur in annum értelme, hogy évek múlva nyomtassuk ki gyermekkori munkáinkat, mintha remekek volnának: hanem az — hogy kilenc évig gondoljuk meg azt, mit kinyomatni akarunk.

Legkedvencebb vesszőparipája azonban az egyház.

Csodálatos, hogy az ily ifjúi lángelme mily könnyedén játszik az oly nagy kérdésekkel is, melyeket — mint az állam és egyház közti viszony —

a legmíveltebb nemzetek legnagyobb államférfiak mint bölcselei hosszú tanulmányozás után is *végtelenül* nehéz megoldású problémáknak tartottak.

Hogy a mi radicalis reformerünk, ki pedig mint láttuk, amerikai polgárnak is beillenék szabadelműségével — az állam és egyház kérdésében nem lát egyebet — a római katolikus egyház kérdésénél; és a sokat hánytorgatott szabadság helyett — e kérdésben a „felvilágosult absolutismus“ eszközeihez s elveihez folyamodik: azon, mióta logikájával s eszméi rendszerességével megismerkedtünk — nem is csodálkozunk.

Ő e részben teljesen visszamegy a sokat gúnyolt táblabírói politikára, s azt hiszi a „placetum regium“ gyakorlata minden nehézségét megold. Ő az egyház kérdésében 18-dik századi liberális. Ideálja, hogy az állam uralkodjék az egyház fölött. Hogy e kísérlet sikertelensége érlelte meg. s emelé a XIX. század másik felében a felvilágosult közvélemény jelszavává: „szabad egyház a szabad államban“: erről sejtelve nincs. Kisebb gondja is nagyobb annál.

Fődolog — hogy az államhatalom szüntesse meg a coelibatust. De hiszen az állam nem is ismeri a coelibatust. Nem az állam kényszeríti a katolikus papot, hogy ne házasodjék; hanem —

egyháza paracsai. Sőt az állam eléggé megkönnyíti a coelibatusból való menekülést — a válás-áttérés, s polgári házasság, s általán a személyszabadság biztosításával; — de az illető lelkiismeretére bízza, az egyház tilalmát áthágja-e? Fiatal szerzőnk tán csak nem akarja hajdú vagy gendarmeal vagy megyei karhatalommal kényszeríteni a katolikus papokat, hogy házasodjanak?

De a minő kuruc fiú, ez is kitelik tőle. Hisz ő a katolikus egyházat a római pápától teljesen el akarja szakítani; — perse államhatalmilag! — és míg ez nem történt, a piacetet fentartani. Ebbéli reformterve pedig — (vagy is pártjaink feladata a választások után!) következő: „kell, hogy a katolikus egyház decentralisáltassék s demokratizáltassék, mi csak úgy érhető el, ha az egyház-javak commassatioja s világiak általi kezelése, valamint a lelkészek s püspökök választásának kimondása mellett alapjaiból újjá szerveztetik“. Szóval: ő polgári törvény útján akarja Magyarországon a katolika egyházat valami freikatholik vagy deista vallásfelekezetté átoktroyálni.

Bagatelle!

Vájjon Toldy István úrnak a sok írástól volt-e ideje Prevost-Paradoltól egyetmást olvasnia? Nem hiszem. Mert lehetlen, hogy meg ne tanulta

volna, hogy e kényes tárgyat komoly publicistának egészen más hangulattal, más modorral kell tanulmányoznia. E kérdés a mai államtudomány és országlás legnagyobb problémája. Azon rendszer, melyben az állam az egyház ügyeibe is döntő szereppel avatkozik — Franciaországban fejlett ki legteljesebben. És az eredmény máig is mi? Hogy máig sem képes ott az alkotmányos elv diadalra jutni; s absolutismus uralkodik. Ez az egyik — a másik következése? Rivalitás az egyház és állam közt. III. Napoleon, a 40 milliónyi francia nemzet hatalmas ura, az általa trónjára visszahelyezett, s húsz év óta erős karral védett és őrzött pápát nem violentálja, nem képes rajta erőt venni; folyvást alkudozik. igyekszik vele jó barátságban lenni: mert az egyházi viszonyok saját birodalmára hatnak vissza, — ő nem bír, nem mer a katolika egyházzal ellenségesen szembeszállni.

Az „egyház és állam“ viszonyára vonatkozólag Franciaországban jellemzők Prévost-Paradol következő sorai: „A concordatum az egyházra rendszerint elég könnyű súlylyal nehezedik addig, míg közte s az állam közt teljes egyetértés uralkodik; de elviselhetlen, mihelyt ezen egyértelműség megzavarodik. Püspökök választása, a

francia egyház közlekedése főnökével, a pápával, határozatainak kihirdetése, javainak szerzése s kezelése, még tanainak meghatározása is: minden az állam kezében van, mely mindent megengedhet, s könyíthet, vagy megnehezíthet, s eltilthat.

„Az egyház azonban e hatalmas úr ellenében nem fegyverzetlen; és ha kell, képes hántást bántalommal viszonzva a politikai társadalomban nagy zavart idézni elő. Az állam által választott püspököket visszautasítván az egész országban desorganisálhatja az istentiszteletet, s hatalmasan felizgathatja a lelkiismereteket; szembeállhat az államtanács határozataival, melyek büntető sőt erkölcsi sanctió nélküliek, ha oly kérdésekre vonatkoznak, melyekben az állam illetéktelensége elismert; képes végre minden anyagi erőszak elkövetése nélkül oda kényszeríteni a közhatalmat, hogy ellene erőszakot alkalmazzon, mi azonnal föllázítja a kedélyeket. Látni való, hogy az állam ezen uralma az egyház fölött inkább csak látszólagos, semmint valódi, oly értelemben, hogy ha az egyház ellenáll neki, az állam nem képes őt megfélemezni, a nélkül, hogy önmagát komoly veszélyeknek ne tegye ki.“
Így szól e komoly publicista a hatalmas kormányú, és önmagában egységes Francia országról!

Ellenben a mi fiatal „springinsfeld“ünk legkevésbé sem haboznék ily harcba keverni hazánk fiatal államhatalmát! Mintha egyéb bajunk sem volna.

De legyen elég ennyi Toldy István röpiratáról.

A haladás, a reform barátja, az e névre méltó szabadelmű, de ítélő tehetséggel bíró olvasó: e szép ciceró betűkkel nyomott sületlenséget a szomorúság érzetével fogja kezéből letenni. Szomorúsággal, mert a história azt tanítja, hogy az emberiség boldogulásának a stabilismusnál veszélyesebb ellensége az értelmetlen buzgalom.

Hazánk berendezésének okvetlenül nagy akadály a conservatismus azon neme, melyet „táblabíró politikának“ gúnyol a jelen nemzedék, s melynek értelme körülbelül az: hogy oly intézményeket akar conserválni az alkotmányos szabadság biztosítékai gyanánt, melyek némileg azok voltak az r 848 előtti korszakban; de melyek ma elavultak, elfajultak; és sem az új alkotmányba nem illenek, sem az új társadalmi fejlődéssel szemben meg nem állhatnak.

Igen, e „táblabíró politika“ a Deákpártban, szélbali törekvések az oppositíóban nagy bajunk.

De juvenile consilium a kormányzatban még sok. kai nagyobb baj fogna lenni. Amazok a valóban szükséges reformokat csak ideig óráig akadályozhatják. Hanem azon idealisticus reformkontárkodás, mely az érdekek kiegyenlítése, a nézetek kiegyeztetése helyett — minden elemet a célzott reformok ellen felzúdít, az értelemhiány, mely a reformeszméket túlozván, azokat eltorzítja: az a reformtörekvés hitelének árt; érveket szolgáltat a stabilismus és despotismus igazolására; és így az emberiséget sorsa javulhatásának egyetlen reményétől fosztja meg.

Toldy Istvánnak nem volt szerencsés pillanata, melyben ezen irkát kiadni elhatározá. Csak kutyafuttában érinti ő ugyan legfontosabb reformkérdéseinket, de még is sokkal többet mond rótok, semhogy abból ki ne rína saját eszmezavara, és azon nem épen eszélyes készsége: oly dolgokról oktatólag írni, mikről maga is keveset tud. Ki végig olvasta, meg fogja vallani, hogy szerző beszél ugyan mindenről s még valamiről: hanem hogy mi légyen hát „pártjaink feladata a választások után“ — abból nem fogja kivenni.

Az egész tarka barka — se füle se farka.